

WERINON

Historische Kring • Nederhorst den Berg

— Voorjaar 2026 • Nummer 111 —

HISTORISCHE KRING NEDERHORST DEN BERG

Bestuur

<i>Voorzitter</i>	Vacant
<i>Secretaris</i>	Janneke Stalenhoef
<i>Penningmeester</i>	Jan van Wijk
<i>Leden</i>	Hans Stalenhoef Jan Slagt
<i>Erevoorzitter</i>	Jaap Jansen †
<i>Ereleden</i>	Ans Baar, Corry Schoordijk, Gerard Baar, Theo Cozijn, Ton Kuijs
<i>Oprichters (1988)</i>	Jaap Jansen †, Wil van Deutekom †, Karel Scherpenhuijsen †, Gé Verheul †, Henri Karsemeijer † en Dick van Wichen †

Redactiecommissie	Gerard Baar (Interim) Mark Hilberts
Fotobewerking	Teus van de Kemp
Vormgeving	Theo Cozijn (Interim)
Computerbeheer	Franck van Zijl, Jan Slagt
Webmaster	Marjolein Meerbeek
Ledenadministratie	Jan van Wijk, ledenadministratie@historischekring.nl
Lidmaatschap	€ 20,- en € 25,- (postadressen) per persoon per jaar; Bankrekeningnr. NL30 RABO 0328 2241 38
Post- en bezoekadres	Historische Kring Nederhorst den Berg Blijklaan 1, 1394 KA Nederhorst den Berg
E-mailadres	info@historischekring.nl
Internetadres	www.historischekring.nl
Informatie en documentatie	Donderdagavond van 20.00 - 21.30 uur (m.u.v. vakanties/feestdagen) Vrijdagmiddag van 14.00 - 16.00 uur (m.u.v. vakanties/feestdagen) Sociaal Cultureel Centrum, Blijklaan 1, Nederhorst den Berg
ANBI-status	Vanaf 1 januari 2021 is de HKN officieel aangemerkt als: Culturele Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Het RSIN nummer is: 009726524
ISSN 1389-319X	Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van het bestuur. De redactie is bij het samenstellen van deze Werinon zorgvuldig te werk gegaan. Getracht is rechthebbende van afbeeldingen te achterhalen. Mocht U desondanks een afbeelding in deze Werinon aantreffen waarvoor U als rechthebbende geen toestemming heeft gegeven, dan wordt u verzocht dit aan de redactie kenbaar te maken.
Foto omslag	Vooraanzicht van de Hameipoort van de brug over de sluis van 't Hemeltje.

Opgericht januari 1988 Jaargang 35 Voorjaar 2026 nummer 111

Inhoud

Van de interim-redactie	<i>Gerard Baar</i>	2
Bestuur	<i>Janneke Stalenhoef</i>	3
Mededelingen en berichten	<i>Ans Baar</i>	4
Gestolen taxussen op buitenplaats Petersburg	<i>Juliette Jonker-Duynstee</i>	5
Met de HKN op excursie naar het landgoed Zonnestraat	<i>Gerard Baar</i>	8
Brugstraat 1913	<i>Gerard Baar</i>	13
De aanleg van het Hilversumskanaal tussen 1933-1937 'Van crisisproject tot icoon van recreatie'	<i>Gerard Baar</i>	14
Voor de zoveelste keer Voorstraat 1928	<i>Gerard Baar</i>	20
Een bliksemactie van archeoloog Gert-Wim van der Meent	<i>Gerard Baar</i>	21
Brugstraat in last 1928	<i>Gerard Baar</i>	23
Als het even kan vier keer per week Zand naar Purmerend	<i>Onbekend</i>	24
Hoe we binnen een paar uur de wereld van de V.O.C. aan ons voorbij zagen trekken	<i>Gerard Baar</i>	27
De Zandwinning	<i>Gerard Baar</i>	31
Schenkeningen	<i>Jan van Wijk en Corrie Schoordijk</i>	37
Een biertje in Overmeer. <i>Brouwerij 't Lam</i>	<i>Claudette Baar-de Weerd</i>	38
Weeskinderen op vakantie	<i>Gerard Baar</i>	40
Een baron in de fout – Nederhorst den Berg en de Bijzondere Rechtspleging (deel 2)	<i>Mark Hilberts</i>	44

Het kan zo maar ineens weer anders lopen. Peter Heeren, die bij de vorige twee Werinons de zorgen voor de verschijning op zich had genomen, heeft de grote schoenen die hij wilde vullen wegens omstandigheden weer voor de deur gezet. Er wordt van hogerhand gevraagd om langer door te werken, zodat ik heb besloten mijn werkschoenen maar weer aan te doen.

Ze gaan in dit geval lang mee, want al zittend, doende en denkend, slijten ze niet. Ik hoef er gelukkig geen gevaarlijke capriolen op ladders meer mee uit te halen. De spanning die dat weleens opriep is van een andere orde dan het met beide benen onder een bureautje op woorden te zitten broeden. Het valgevaar is miniem.

U begrijpt uit het voorgaande dat ik besloten heb het stokje over te nemen tot iemand het weer van mij aan wil pakken. Als notoire chaoot lukte het mij voorheen toch, samen met Theo Cozijn, een Werinon bij de drukker af te leveren. Ik hoop dat er op den duur iemand op komt dagen om mij te verlossen van mijn interim-hoofdredacteurschap.

Mark Hilberts is gelukkig bereid om iedere keer een artikel aan te leveren, ondanks het feit dat hij vele ballen hoog heeft te houden.

De laatste goed ontvangen editie was door Jan Slagt persklaar gemaakt, maar die heeft ook het bovengenoemde probleem. Misschien kan het fenomeen AI wel nieuwe verhalen maken als het alle 111 Werinons doorspit. We zullen zien waar het schip strandt!

Als dat zo is komt er ongetwijfeld een reddingsbrigade opdagen die 'Werinon' weer vlot trekt.

U vindt in deze uitgave aardig wat artikelen die met water en schepen te maken hebben. Er dook zelfs een fluitschip op dat onder de naam 'Nederhorst' een paar keer heen en weer naar Indië is gezeild.

Een professionele fotograaf bracht mooi in beeld dat Bergers soms niets met water op hadden. Hun gezichten spreken boekdelen. Een jaren eerder op die plek genomen foto toont een vrolijker, onbezorgder beeld.

De gestolen taxussen van Petersburg, waarover Juliëtte Jonker-Duynstee schrijft, zijn waarschijnlijk over de Vecht afgevoerd. Ook zand speelt haar deuntje mee in dit nummer. Want de Ballast heeft weliswaar zelf jarenlang een groot deel van het opgezogen zand over water naar bouwlocaties vervoerd, maar tal van binnenschippers hebben daar ook driftig aan meegeholpen. U kunt daarover het relaas van een journalist lezen, die meevoer met het zandschip Res Nova. Het Hilversumskanaal kwam, naast vrachtvervoer, ook mooi van pas om zandbakken uit de Wijde Blik via de sluis 't Hemeltje op de Vecht te schutten.

Het Landgoed Zonnestraal biedt u even een droge plek tussen al dat watergewoel. Mocht u dorst gekregen hebben, dan biedt het artikel van Claudette Baar over de brouwerij 't Lam uitkomst. Onze voorouders lestten hun dorst met een gering percentage alcohol bevattend bier. Uit pure noodzaak, want het oppervlaktewater zat vol ziekteverwekkende bacteriën. Er duikt daarin toevallig ene Christiaan Baar op, maar die was van een heel andere tak.

In het artikel over vakantievierende Amsterdamse weeskinderen bij de Zusters van de Voorzienigheid brengt een hoge zandberg u op een heel ander verhaal. Mark Hilberts sluit de rij met 'Een Baron in de fout'. ■

Beste leden, bij het ter perse gaan van deze Werinon heeft de Historische Kring net haar Jaarvergadering gehad. Voor de Kring was 2025 een actief jaar met veel publieke evenementen en activiteiten maar vooral ook veel werk achter de schermen.

Zichtbaar voor iedereen waren o.a. de feestelijke onthulling van het fotobord op het plein tegenover het voormalige gemeentehuis in april en de viering van 80 jaar bevrijding met een grote overzichtstentoonstelling samengesteld door Karien Veerman en Corry Schoordijk en een lezing verzorgd door Ton Kuijs. Niet direct zichtbaar was het werk dat is verricht door Franck van Zijl en Jan Slagt om de ICT-systemen van de Kring op de laatste stand te brengen met als doel het werk te vergemakkelijken van de vrijwilligers die elke donderdagavond en vrijdagmiddag bij elkaar komen om het fotomateriaal te selecteren en te digitaliseren en het archief te beheren.

Met behulp van de nieuwste AI-technologie wordt de enorme verzameling foto's, documenten en objecten die opgeslagen ligt in de kasten en archiefmappen van de Kring, beetje bij beetje toegankelijk gemaakt voor iedereen. Op de website kunt u nu heel eenvoudig zoeken naar archiefmateriaal op naam, adres of onderwerp. Neem ook eens een virtuele duik in de bibliotheek! Zit er een interessant boek bij? Neem contact op, we lenen het graag uit. De klus is nog niet geklaard, het digitale aanbod zal de komende maanden blijven groeien dus bezoek af en toe de website eens en laat je verrassen.

Tijdens de Jaarvergadering namen we afscheid van Ton Kuijs als voorzitter. Jarenlang was Ton het gezicht van de Kring, niet alleen als (interim)voorzitter, (mede)auteur maar ook als projectuitvoerder. Tons inzet en schat aan kennis hebben structuur aangebracht in de organisatie. Ton leidde met verve de vergaderingen

en was altijd bereid om zijn kennis te delen. Hij heeft meerdere lezingen gegeven, o.a. over de Tweede Wereldoorlog, een passie van Ton, en bijdragen geleverd aan meerdere Werinons.

Ton blijft altijd kalm, ook als de beamer niet werkt of het wifwachtwoord zoek is.

Het "Levensboek" en het Vliegtuigmonument, de restauratie van het oorlogsmonument van Albert van Benschop en de publicatie "100 jaar Brandweerweze" zijn allemaal indrukwekkende staaltjes van zijn inzet en doorzettingsvermogen.

Als dank voor zijn jarenlange inzet is Ton benoemd tot Erelid van de Kring en kreeg hij uit handen van bestuurslid Jan Slagt een ingelijste gravure van Kasteel Nederhorst, een dinerbon en 2 boeken overhandigd welke Ton onder een zeer welverdiend applaus van de aanwezigen in ontvangst nam. Echtgenote Jannie kreeg een feestelijke bos bloemen.

Afretend voorzitter en nieuw Erelid Ton Kuijs

Een speciaal woord van dank aan de samenstellers van deze editie van de Werinon die dankzij hun tomeloze inzet tot stand is gekomen. Rest ons u veel leesplezier te wensen! ■

6 Juni – Excursie Buitenplaats Doornburgh in Maarssen

Over Buitenplaats Doornburgh

De geschiedenis van de Buitenplaats gaat terug tot 1623. Wat begon als buitenverblijf groeide uit tot een plek waar geschiedenis, architectuur en natuur samenkomen. De buitenplaats bestaat uit een park, ontworpen door J.D. Zocher. Hier bevinden zich een hekwerk uit 1725 aan de Vechtzijde, een 19e-eeuwse ijskelder en de priorij in de stijl van de Bossche School. Het 18e-eeuwse hoofdhuis is één van de parels aan de Vecht.

Priorij

In 1957 werd het landgoed betrokken door de Kanunnikessen van het Heilig Graf. Deze zusters lieten in 1964 een imposant kloostercomplex bouwen. In de kenmerkende architectuur van de Bossche School leefden zij hier tot 2016 in alle rust.

Rondleiding

Tijdens de rondleiding vertelt een gids over de imponerende geschiedenis van de buitenplaats. Ook bezoeken we het voormalige klooster en het 18e-eeuwse hoofdhuis, dat speciaal voor deze rondleiding wordt geopend

Aanmelding

Aan de excursie kunnen maximaal 25 personen deelnemen. De kosten voor deelname bedragen: € 15,00 per persoon. Dit is inclusief kosten rond-

leiding, koffie of thee en taart. De excursie start om 10.00 uur in de brasserie op het landgoed aan de Diependaalsedijk in Maarssen en duurt tot ca. 12.00 uur.

Voor de excursie is aanmelding vooraf noodzakelijk. Dit kan via ansbaar@gmail.com. De aanmeldingen zien we met belangstelling tegemoet.

9 Mei – Bezoek NERA-gebouw en wandeling Horstermeerpolder

We starten om 10.00 uur met koffie/thee in het Nera-gebouw. Daarna leidt eigenaar Jan Hermesen ons rond. In 1950 werd het Radio Ontvangststation NERA (Nederhorst den Berg Radio) in de Horstermeer geopend. Van hieruit werden, samen met het zendstation Radio Kootwijk, wereldwijd radioverbindingen onderhouden. Het bijzondere gebouw kwam hier vanwege de ruimte en de drassige poldergrond. Architect Röntgen ontwierp dit markante bouwwerk in de Wederopbouwstijl. Zeer bijzonder is, dat de NERA zodanig is gebouwd, dat het bij het onderwater lopen van de polder helemaal droog blijft, doordat het gebouw tot ongeveer NAP uit een waterdichte betonnen bak bestaat.

Na de rondleiding gaan we met polderkenner Jan Siteur een wandeling, van ca. 7 km. maken door een deel van de Horstermeerpolder. Die eindigt tussen 12.30 en 13.00 uur bij het Nera-gebouw.

Het is wel van belang om goed ter been te zijn! Dit omdat de route deels over onverharde weg gaat. De deelname aan de excursie is gratis! Wel is aanmelding vooraf noodzakelijk. Dit kan via ansbaar@gmail.com. ■

Gestolen taxussen op buitenplaats Petersburg

Onrust op Petersburg! Eigenaar Christoffel Brants, zeer succesvol koopman op Rusland en goed bevriend met tsaar Peter de Grote, zou in augustus 1717 de Russische tsaar op zijn buitenplaats ontvangen. Vlak voor de ontvangst werd het pronkstuk van het huis, de tuin, door een bomendiefstal getroffen.

De tuin van Petersburg, gravure uit *De Zegepraalende Vecht*, D. Stoopendaal 1719

Het was 1717, vijf jaar nadat de tsaar Brants tot ridder had geslagen als dank voor zijn vele verleende diensten, waaronder het leveren van wapens en financiële hulp bij het bewapenen van het Russische leger. Brants was inmiddels in de ruim 25 jaar dat hij handel dreef met en in Rusland de centrale figuur geworden in de handelsbetrekkingen tussen de Republiek en Rusland. In 1704 kwam hij terug naar Amsterdam na een verblijf van 14 jaar in Archangelsk. Hij kocht niet alleen een huis aan de Keizersgracht, maar in 1710 ook een buitenplaats aan de oever van de Vecht, tegenover het dorp Nigtevecht. Dit 'Huis ten Haen' (of 'Den Ham') van Jeronimus Velters liet hij door zijn vriend, architect Simon Schijnvoet verbouwen en verfraaien. Als eerbetoon aan zijn vriend de tsaar kreeg het huis de naam Petersburg.

Juliette Jonker-Duynstee

Schijnvoet ontwierp niet alleen het huis maar ook de tuin, een uitermate fraai geheel in Franse stijl met waterpartijen, parterres, vormgesnoeide hagen, beelden en vazen, een orangerie, volière, speelhuis en zelfs een banja, een soort russische sauna. In augustus 1717 zou de tsaar als afscheid aan zijn bezoek aan de Republiek een laatste groots bezoek brengen aan zijn vriend Brants.

Als voorbereiding op dit bezoek moet de tuin natuurlijk met alle zorg omringd geweest zijn om op haar mooist te zijn. Groot zal dan ook de schrik zijn geweest, toen, juist in de snoeiperiode, fraaie taxussen gestolen werden.

Bezoek van tsaar Peter de Grote aan Petersburg, gezicht op de tuin en de waterwerken, schoolplaat N. Van der Waay. (Coll. Museon)

De Amsterdamse Courant van 6 mei 1717 meldt: *‘Tusschen den 25 en 30 April is by het dorp Nichtevegt over de Plaets van den Hr. Christoffel Brants genaemt Petersburg, uyt de grond gestoolen 10 Piramide Taxus Boomen, van 8, tot 10 a 11 voeten hoog, die den daeder weet aen te wyzen, of de boomen te regt brengt aen Cornelis van Oosten op de Bloemmarkt tot Amsterdam sal 25 gulden tot een vereering genieten’.*

Deze tekst levert de interessante informatie op waar buitenplaatseigenaren zoal hun bomen kochten. Kennelijk was de ‘blommarkt’ in Amsterdam een geschikte plek. Op bijgaande prent is de markt goed te zien, gehouden op maandagmorgen op de ‘houtmarkt’, de huidige Nieuwezijds Achterburgwal, schuin achter het Paleis op de Dam, het toenmalige stadhuis. Er liggen op de kade nog stapels planken die op de locatie van de houtmarkt duiden.

Plattegrond van de buitenplaats Petersburg door Simon Schijnvoet, circa 1715 (Coll. Bibliotheek Academie van Wetenschappen, Petersburg)

Op bijgaand detail is te zien dat deze houtmarkt al halverwege de 16de eeuw op deze plek werd gehouden.

Eén van de verkopers op de Blommarkt was dus Cornelis van Oosten (1673–1723), een vooraanstaand enterieur, die in Leiden en Amsterdam enterijen had met een breed assortiment (fruit)bomen. Ook kon je bij hem terecht voor grote taxusbomen.

Gezicht op het stadhuis te Amsterdam, gravure door Andries en Hendrik de Leth 1719. (Coll. Rijksmuseum)

Hij adverteerde bijvoorbeeld in de *Oprechte Haerlemsche Courant* van 25, 28 en 30 maart 1713 de verkoop van ‘3000 taxis-piramides-bomen van 4, 5, 6, 7 en 8 voet hoog en 1000 taxisbomen van 2, 3 en 4 voet hoog tot hagen’.

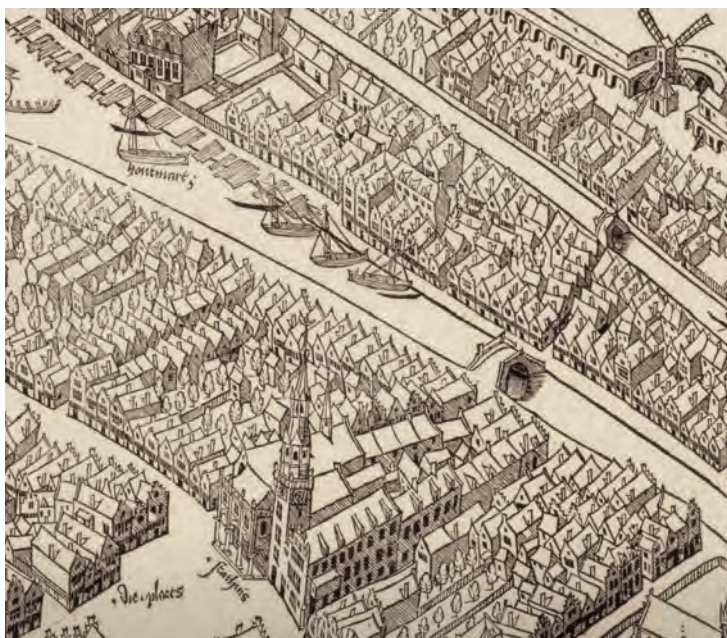
Cornelis was een neef van Hendrick van Oosten, de Leidse enterieur die in 1700 het traktaat *De Nieuwe Nederlandse Bloem-hof ofte de sorgvuldige Hovenier* schreef. Na de dood van Hendrick in 1719 kocht Cornelis zijn huis en enterij met alles erop en eraan voor in totaal 8.800 gulden (4.000 voor het huis en 4.800 voor al het plantsoen op de enterij). Het is wel verwonderlijk dat hij de beloning van 25 gulden instelt voor degene die meer weet over de bomenroof, en niet Brants zelf.

Detail: De blommarkt

Het bezoek van de tsaar en zijn vrouw aan de Vechtstreek was een groot succes. Zij bezochten ook nog de buitens Zijdebalen en Ouderhoek, maar het afscheids-tuinfeest op Petersburg was wel het hoogtepunt.

Misschien pakte Brants nog wel extra uit omdat hij door de tsaar in deze periode ook tot de erfelijke Russische adelstand werd verheven.

Plattegrond van Amsterdam, detail met de houtmarkt waar ook de blommarkt werd gehouden, Cornelis Anthonisz 1544. (Coll. Rijksmuseum)

Het was een feest ‘dat alle pracht en luister overtrof wat hier te lande ooit door een particulier was aangericht’, compleet met vuurwerk en veel drank.

Helaas werd er zoveel gedronken dat de Russen in kruiwagens gasten dwars door de tuinen en prachtig geschoren hagen heen reden. Al waren de gestolen taxussen teruggevonden of herplaatst, ze waren nu alsnog vernield.... ■

Juliette Jonker-Duynstee

Uit Vechtkroniek 2021, nummer 55

Bronnen:

- Dekker, I. en Emaar, H., *Vechtse paradijzen*, Houten 2012.
- Holwerda, J., ‘Uyt de grond gestoolen 10 Piramide Taxis Boomen’ in *Nieuwsbrief Tuinhistorisch Genootschap Cascade*, 2 mei 2020.
- Wladimiroff, I., *Hollandse datsja's, Hollandse en Utrechtse buitenplaatsen van Amsterdamse kooplieden op Rusland, circa 1600-1800*, Heemstede 2019.

Met de HKN op excursie naar het landgoed Zonnestraal

kunnen noemen. Het was frappant dat we in de paar uur die we met hem al luisterend en wandelend op het landgoed Zonnestraal doorbrachten, tussen zwaar weer door op de zon getrakteerd zijn.

Onze gids, Jan Schrieffer (1947), is geboren en getogen op het landgoed, zodat we hem een echte Zonnestraller

Gerard Baar

Jan Schrieffer nodigt ons uit om hem te volgen over het landgoed of neemt afscheid

Mijnheer Jan is totaal verknocht aan de gebouwen en de natuur er omheen van het voormalig sanatorium. Wie dat allemaal voor het eerst van zijn leven ziet, wordt volgens mij gelijk geraakt door de aparte, bijna lichtgevende gebouwen die in een soort boog zijn neergezet.

Met gebruikmaking van een maquette zochten de architecten Jan Duiker en Bernard Bijvoet naar de ideale hoek waarin optimaal gebruik gemaakt kon worden van het licht, vooral zonlicht. Dat wordt tot de laatste straal van de ondergaande zon opgevangen. De gebouwen worden aan de noordkant in de rug gedekt door er achter liggend bos. Aan de oostkant zorgt een groot stuk heide ervoor dat bij zonsopkomst het gebouw gelijk optimaal wordt beschenen.

Hoe is dit Werelderfgoedwaardige complex eigenlijk tot stand gekomen?

Meer dan honderd jaar geleden stierf één op de drie mensen aan tuberculose, een zwaar besmettelijke longziekte. Bedrijven ontsloegen de lijders per direct uit angst voor verdere besmettingen. Thuis stak de zieke vaak zijn familie en burens aan, want de leefomgeving waarin ze verkeerden was meestal verre van ideaal. De diamantslijpers in Amsterdam hadden wel het geluk dat ze over een sterke vakbond beschikten. Deze bond stond onder leiding van twee idea-

listen: Henri Polak en Jan van Zutphen. Laatstgenoemde is de grote initiator geweest van alles wat hierna in het kort wordt weergegeven.

Geld

Jan van Zutphen begon geld in te zamelen, waarmee hij zieke arbeiders naar een sanatorium kon sturen. De grote doorbraak kwam ineens heel onverwachts van binnenuit om de hoek kijken. De aanleiding was een geschil tussen de diamantslijpers en de eigenaar van de fabriek over een miniem afvalproduct van de diamantindustrie. Het betrof een koperen steeltje dat in gebogen vorm nodig was om de facetten op de diamant te slijpen. Na ongeveer twintig keer gebruikt te zijn brak zo'n staafje af. De arbeiders verkochten dat oude

koper al jaren. Van de opbrengst trakteerden ze zichzelf in de kroeg op een pikketanisie (borreltje) of een biertje. De eigenaar vroeg zich op een keer af van wie die steeltjes nou eigenlijk waren. Het compromis dat hierop volgde helde over naar de goede kant. De slijpers besloten hun kroeglopen af te zweren en het met de steeltjesverkoop verdiende geld in het TB (tuberculosefonds) van Ome Jan van Zutphen te storten. Dat leidde in 1905 tot de oprichting van het Diamantbewerks Koperen Stelenfonds Nieuwe Levenskracht, het KSF. Het bestuur bestond half om half uit de vakbeweging en de diamantairs. Het idee vond zelfs navolging in het buitenland. In België en Frankrijk kreeg dat koperfonds de naam Rayon de Soleil (Zonnestraal).

een bekende Delftse chemicus. Deze briljante man slaagde erin een procedé te ontwikkelen waarmee het diamantpoeder voor 100% zuiver terug te winnen was. Hoeveel tijd het hem in de loop der jaren had gekost weet niemand, maar Professor ter Meulen gaf in 1917 heel onbaatzuchtig het patent aan het Koperen Stelenfonds. Door die vinding kwamen de sluimerende plannen van Jan van Zutphen in een stroomversnelling. Twee jaar later, het is niet te geloven, had het KSF al een smak geld in kas. Met dat geld kochten ze een landgoed van 116 ha in Hilversum. Het fondsbestuur vroeg de Amsterdammer Berlage, architect van het Bondsgebouw van de Diamantbewerksbond, om een eigen sanatorium op het tot Zonnestraal (Rayon de Soleil) omgedoopte

Het Dresselhuispaviljoen

Iets bijna onzichtbaars zorgt voor verdere ontwikkelingen

De onvermoebare Jan van Zutphen kwam op een lumineus idee. Diamanten worden geslepen met diamantpoeder dat toen zomaar in de afvalbakken terecht kwam. Jan bedacht dat er diamantpoeder uit het slijpsel terug te winnen zou moeten zijn. Hij hield heel lang vol om dat voor elkaar te krijgen, maar na de zoveelste mislukking begonnen de diamantarbeiders aan hem te twijfelen. Jan liet zich niet kennen! Hij stapte naar Professor ter Meulen,

landgoed te ontwerpen. Berlage had het veel te druk, maar beval wel twee gedreven jongere collega's aan het KSF aan. Deze heren, Duiker en Bijvoet, namen de opdracht aan en begonnen gelijk met een heel gedegen vooronderzoek.

Ze namen de boot naar Engeland om daar eens hun licht op te steken bij arbeidskolonies voor herstellende TB patiënten. Ze zagen er veel dingen die naar hedendaagse opvattingen niet bepaald bevorderlijk waren voor de uiteindelijke genezing. Wat ze wel meegekregen

hadden was dat lucht, licht en zonnewarmte aan genezing bijdroegen. Het bewijs is ontegenzeggelijk nog altijd zichtbaar in hun latere magistrale schepping.

Het begon mondjesmaat

Ze ontwierpen na terugkomst allereerst een houten sanatorium. Maar begin jaren twintig stortte de diamantindustrie zodanig in dat er gewoon geen geld meer vrijkwam om verdere plannen uit te werken. Wanneer dat wel het geval is geweest kunnen we opmaken uit een in 1978 door het personeel geschonken klok ter ere van het 50-jarig bestaan van Zonnestraal. In 1928 was het eindelijk zover dat deze parels van het Nieuwe Bouwen van de grond

bouwen er niet eens geweest. Gerko Wiebenga ging met zijn kennis van gewapend beton tot de grens van alles wat er met die nieuwe uitvinding maar mogelijk was.

Een korte uitleg over de constructie

De betonnen daken lopen in twee hellende delen vanaf weerszijden van het gebouw precies tot aan het midden. Heel slim bedacht, want daar ligt de goot die het hemelwater afvoert. Op die manier blijven de overstekken net zo wit als de staande delen van het complex. De daken steunen op kolommen die zo ver mogelijk uit elkaar staan om de raampartijen zo groot mogelijk te kunnen maken. De druk daarop is nihil, zodat de kozijnen er zonder brokken te maken makkelijk tussenuit gehaald kunnen worden. Het geheel was toentertijd een wel door-dachte goedkope oplossing om met behulp van licht en gezonde buitenlucht mensen te genezen die aan tuberculose leden. De doc-toren hadden het idee dat er binnen een jaar of dertig een medicijn tegen de gevreesde

ziekte gevonden zou zijn. Het hoofdgebouw en het Ter Meulenpaviljoen (vernoemd naar de behulpzame professor) zijn in 1928 in gebruik genomen. De afbouw van het Dresselhuyspaviljoen liet tot 1931 op zich wachten: het geld was op. De kozijnen lagen in de heide waardoor ze al gingen roesten voordat ze in de gevels gezet konden worden. De patiënten hebben 'hun hart op kunnen halen' bij het roestvrij maken, maar ademden door het geschuur met staalborstels toch ongemerkt minieme roestdeeltjes in.

Het Hoofdpaviljoen

konden komen. Waar al het geld vandaan kwam is een andere vraag, dat hebben we niet gehoord van onze gedreven rondleider. Maar het staat er! Mede dankzij Jan Gerko Wiebenga, die net als Duiker ook aan de Technische Hogeschool had gestudeerd. Wiebenga had veel ervaring in Amerika opgedaan in het werken met staal en beton. Hij was enorm belangrijk voor het Nieuwe Bouwen in Nederland. Gerko was zelfs de constructeur van de monumentale Van Nellefabriek in Rotterdam geweest. Hij wordt niet veel genoemd maar zonder hem waren die bovengenoemde ge-

Wat volgde

Duiker ontwierp ook een twaalfhoekig gebouwtje voor de keukenhulpen en de schoonmaaksters van het sanatorium. Het heet de Koepel en kwam tot stand in het jaar dat het Dresselhuys afgebouwd kon worden. Het gebouwtje baadt net zo mooi in het licht als haar grote zus, vernoemd naar de actrice Mary Dresselhuys. Het is in 1995 in zes maanden gerestaureerd door studenten van de TU Delft.

Het Ter Meulenpaviljoen

Verder stond er op het landgoed een huis dat twee keer is verwoest en daarna niet meer te restaureren was. Het was een villa met de toepasselijke naam Doelzicht omdat je vanuit dat huis op sanatorium Zonnestraal keek. Een ontwerp van Duiker en Bijvoet in opdracht van de schoonvader van Ome Jan van Zutphen als cadeau voor zijn kleindochter. De villa brandde tijdens strenge vorst in de winter van 1938 volledig af. De herstelde villa was vervolgens tijdens de oorlog, vanwege het nabij gelegen vliegveld, door de Duitsers als vliegeniersmess in gebruik genomen. Aan het

eind van de oorlog bliezen zij de markante villa samen met de nabijgelegen hangar eenvoudig op. Aan het Zonnepark brandden ze hun vingers niet. De speciaal voor de officieren gebouwde 11 bunkerwoningen (met 50 cm dikke muren) lieten ze intact. Vanwege het rieten dak leken het op boerderijen. De marine nam ze na de oorlog in gebruik. Jan van Zutphen verzocht wat later met klem om die huizen af te breken, want Zonnestraal was tenslotte geen militair terrein. Zonnestraal kon ze uiteindelijk voor een redelijke prijs kopen. Ze zijn verbouwd tot nazorgwoningen.

Jan Schriefers ouders kwamen in aanmerking voor zo'n bunkerwoning omdat zijn vader invalide was. Onze gids kwam daar ter wereld. Ze kregen veel visite want het huis diende als model voor de nazorgwoningen. In 1957 is Zonnestraal een algemeen ziekenhuis geworden.

De TBC-patiënten liggen in het licht, de zon en de buitenlucht

Sanatorium 'Zonnestraal' in een luchtopname, circa 1931. Linksboven het complex staan de werkplaatsen

Ter afsluiting

In de tuin achter de paviljoens staan een aantal boshutten. Ze zijn door de patiënten in het kader van de re-integratie gebouwd omdat het geld dat nodig was om nog vier al geplande paviljoens te realiseren er niet was. De patiënten kuurden zomer en winter in die hutten. Extra dekens waren voorhanden. Net voorbij de klok waar onze rondleiding begon, kwamen we ter afsluiting bij de werkplaatsen aan de Boslaan terecht. Ze zijn opgetrokken met behulp van..., u raadt het al, betonnen zijpanelen. De rest is van hout.

In 2002 is er bij de restauratie een bijna onzichtbare verbinding tussen de los van elkaar staande gebouwtjes gemaakt. Wat we verder niet te zien kregen was iets dat er nooit is gekomen, namelijk een standbeeld voor de onvermoeibare initiator van dit voormalige sanatoriumcomplex, Jan van Zutphen. Hij kreeg wel een bank cadeau op zijn vijfentachtigste verjaardag.

Vlakbij de bunkerwoningen staat die door de patiënten geschonken Bank van Ome Jan.

Er ligt tevens een recent naar hem vernoemd fietspad op het landgoed dat eindigt bij de aan het landgoed grenzende Hoorneboegseheide. Een goede plek voor een standbeeld, dat hij echt wel verdient, zou het dak van de reuzen betonnen pad-

denstoel op het parkeerterrein kunnen zijn. Dat kunstwerk is geschonken door de Betonvereniging. Ome Jan van Zutphen kan daar dan van bovenaf alles in de gaten houden. ■

Bron: met dank aan Jan Schriefer, die de wandelgids voor LANDGOED ZONNESTRAAL schreef.

De foto's van de gebouwen mocht ik overnemen uit het tijdschrift TVE 37e jrg.nr1, maart 2019.

Bij de werkplaatsen aan de Bosweg

Slager Martens staat hier helemaal rechts van een grote kinderschaar, met op de achtergrond zo goed als zeker wat ouders en toevalige passanten. De kinderen zijn maar wat graag ingegaan op zijn uitnodiging om met z'n allen op de foto te gaan vanwege de ingebruikname van zijn nieuwe slachthuis. Er is na deze sessie, die in 1913 plaatsvond, vast wel een plakje worst overgeschoten voor de toegestroomde jeugd.

Aan de overkant van Martens' slagerij staan de kruideniersvrouwen Haazen en Matthezing samen met hun winkelmeisjes geïnteresseerd te kijken naar de opgetrommelde 'hoop voor de toekomst'. Op de achtergrond is nog net iets te zien van de winkel van Schoordijk.

De kinderen zitten hier op de eerste rang lekker droog en wel op de natuurlijk al vroeg in de ochtend geschrobde straatstenen van de Brugstraat. Daar was een paar jaar later bij de grote overstroming, die eind januari 1916 plaatsvond, geen beginnen aan.

Een sinds mensenheugenis niet zo tekeergane, loeiende Noordwesterstorm vernielde in een nacht een groot deel van alle Noord-Hollandse en Utrechtse dijken van de Zuiderzee. De Vecht, die haar water al een tijdje niet kwijt kon, trad daardoor natuurlijk aan alle kanten buiten haar oevers. Alle Vechtdorpen kregen voor de zoveelste keer weer eens te maken met wateroverlast.

Deze stormramp heeft aan een niet te verwaarlozen aantal mensen het leven gekost. De meeste doden vielen op Marken en in gemeentes binnen de diepe overstroomde polders, die aan de toenmalige Zuiderzee grensden. Deze ramp heeft de aanzet gegeven serieus werk te maken van de al jaren in allerlei laden van de verantwoordelijke instanties liggende plannen om de afsluiting van deze binnenzee te realiseren. De techniek, naast de kennis van de nukken van zeestromingen, was al zover gevorderd dat de uitdaging om de Afsluitdijk eindelijk aan te leggen genomen kon worden. ■

De aanleg van het Hilversumskanaal tussen 1933-1937

‘Van crisisproject tot icoon van recreatie’

Gerard Baar

De Oude Haven van Hilversum in 1925

Dit is de titel van een door Henri Spijkerman gehouden lezing op vrijdagavond 24 oktober 2025 voor een gehoor van circa zeventig geïnteresseerde Bergers en Kortenhoevers, die daar graag wat meer over wilden weten.

Nou... ze zijn aan hun trekken gekomen, want de Wijdemeerse archivaris had er een met veel foto's verluchtigd boeiend verhaal van gemaakt. Na wat opstartmoeilijkheden, vanwege het zoeken naar de verdwenen WiFi-

code van de Bergplaats, verraste Henri zijn publiek op een duidelijke uiteenzetting over dit bijzondere kanaal. De naam is terecht, want het is nog altijd met in-begrip van de sluis en de brug van 't Hemeltje eigendom van de gemeente Hilversum. Dit in de jaren twintig van de vorige eeuw sterk uitbreidende dorp zocht naar een uitweg om de grote omweg die het voor de aanvoer van goederen over water moest maken, voor eens en voor altijd op te lossen.

Aandachtige luisteraars tijdens de lezing van Henri Spijkerman

Hoe kwam dat?

De bestaande route was lang, smal en steeds vaker te ondiep voor vrachtschepen. Bovendien mocht het laadgewicht van een schip, dat in de vlakbij het centrum gelegen Oude Haven aan wilde meren, niet meer dan 35 ton bedragen. Zelfs dat was vaak al te veel, want de vrachtvaarder kreeg onderweg naar zijn eindbestemming te maken met een groot aantal ondieptes. Na vanaf de Vecht door de sluis bij fort Uitermeer naar de 's-Gravelandsevaart geschut te zijn, zat de kans erin dat zijn schip al bij Ankeveen voor het eerst aan de grond liep. De lading moest dan voor een deel met mankracht in vletten overgeladen worden om weer verder te kunnen varen.

Nadat het schip uiteindelijk in de Oude Haven aan kon meren, was het vooral bij laag water door al dat vlottrekken haast voor drie-

Via de Gooise- of Berensteinsevaart kon de schipper bijna rechtdoor ongehinderd op de aan de Vaartweg gelegen Oude Haven af varen. Daar zorgde een groot aantal sjouwers voor het uitladen van zijn overgebleven lading en die van de vletten. Alles moest over trappen naar een tien meter hoger gelegen opslagplek gedragen worden. De foto die Henri daarvan liet zien sprak boekdelen, ga er maar aanstaan!

Het laatste deel van de vaart ligt in een kloof en komt uit bij de aan het eind gecreëerde Oude Haven. In onze ogen misschien een ongelukkige plek, maar er zullen in die tijd wel geen andere opties zijn geweest. U zult begrijpen dat deze achterhaalde aanvoerrote de gemeente op steeds hogere kosten joeg. De kloof is nu ten gevolge van het alsmar toenemende wegverkeer een wat verborgen natuurgebiedje geworden.

De Oude Haven in de richting van de Havenstraat, ook in 1925

kwart leeg. In haar kielzog volgden de vletten. Voor hij ter plekke was, had de schipper bovendien lang moeten wachten in een kolk (het Luije Gat) bij de Noordersluis, voordat hij over de 's-Gravelandsevaart langs de bebouwing van 's-Graveland mocht varen. Die doorvaart verliep mondjesmaat vanwege de geringe breedte.

De oplossing

Goede raad was duur. De meeste industrie van Hilversum bevond zich vlakbij het in 1870 aangelegde Oosterspoor.

Het 'Gooisch Kanalen Comité' deed een beroep op de hoofd-ingenieur Weg- en Waterbouw bij de Provinciale Waterstaat van de

De bouw van de ophaalbrug 't Hemeltje

provincie Utrecht, ir. A.A. Mussert. Hij onderzocht eerst alle ins en outs voor een kanaal in oostelijke richting dat dan op de Zuiderzee uit zou moeten komen. Maar op dat onvoorspelbare water voeren de rijnschepen niet graag.

Uit verder onderzoek bleek dat de meeste schepen met bestemming Hilversum uit het zuiden via het Merwedekanaal en Smal Weesp over de Vecht naar de sluis bij Uitermeer voeren. Mussert opteerde uiteindelijk voor de aanleg van een kanaal in westelijke richting. Op de tekening begon dat bij een nieuw gepland haventerrein ten westen van Hilversum. Het volgde van daaruit op een afstand van een paar honderd meter van de Gooise Vaart haar weg tot aan 's-Graveland. Daar liep het tracé verder door de Kortenhoefsepolders en langs de Kortenhoefse Zuwe naar Fort Kijkuit. Vanaf daar kon dan de verbreding van de achter de

Gabriëlmolen gelegen Kortenhoefse Wetering ter hand genomen worden. Dat laatste stuk leidde kaarsrecht naar de boerderij het Hemeltje. Precies op die plek was de sluis naar de Vecht geprojecteerd. De naam van de boerderij kreeg ter compensatie eeuwigheids-waarde, want op de tekening stond de schutsluis met brug - Nederhorst den Berg moest bereikbaar blijven - al aangegeven onder de naam 't Hemeltje.

De lengte van dat te realiseren Hilversums Kanaal bedroeg plusminus acht kilometer. De aanleg zou die gemeente een besparing aan transportkosten van circa f 200.000,- per jaar opleveren.

Veel vliegen in één klap

De tijd drong want Hilversum kreeg te maken met een alsmaar toenemende vraag naar goederen, waaronder vooral veel materiaal voor de bouwwereld. Het kanaal moest er voor

Het fundament van de sluis 't Hemeltje

zorgen dat veel grotere schepen (op den duur tot meer dan 400 ton) vanaf de Vecht, zonder hindernissen tegen te komen, in de Nieuwe Haven af konden meren. De sluisen bij Nigtevecht zorgden er voor dat de vrachtaarders vanaf het Merwedekanaal, via de Vecht en de Nesservaart, al heel gauw bij de sluis 't Hemeltje aankwamen. Doordat bedenker Mussert een goed overzicht had van de plannen in de verre omgeving, konden er tijdens het graven van het kanaal meerdere werken tegelijk uitgevoerd worden.

Onder meer de realisatie van het eerste stuk van de geplande provincialeweg Hilversum-Haarlem tot aan Loenersloot. De oorlog gooide later roet in het eten want anders hadden die goed doordachte plannen al veel eerder hun beslag gekregen.

Hilversum stond te trappelen

De aanlegkosten, inclusief onteigening, wegverbetering en de bouw van bruggen en de sluis, waren begroot op een bedrag van f

De laatste meerpaal wordt al wiebelend naar beneden geslagen

1.350.000,-. In 1931 mocht er begonnen worden met de bouw van de sluis 't Hemeltje. Hilversum had het werk voor f 153.000,- gegund aan aannemersbedrijf v/h A. Bloemers uit Winterswijk. Doordat het bedrijf failliet ging, zorgde dat voor de nodige stagnatie. Ondertussen groeven in 1933 polderjongens met de schop het beginstuk van het kanaal bij Hilversum tot aan de brug bij 's-Graveland. Zij legden tevens het stuk weg aan dat van de Zuidersluis naar de Raaweg kwam te lopen (de verbinding met Loosdrecht). In het kader van de bestrijding van de werkeloosheid begonnen in 1934 Bergers en Kortenhoevers met de aanleg van het laatste stuk kanaal. Het werk startte bij 't Hemeltje en hield in dat de eerste meter van het traject tot aan Fort Kijkuit eveneens met de schop uitgegraven moest worden. Daarna baggerde een baggermachine de vaargeul uit tot een diepte van drie meter.

Het totale plaatje van het sluiscomplex na de opening in 1936. De achterste brug is een smalle voetgangersbrug voor de sluiswachter of de passanten

Het gedeelte van het fort tot aan de onderdoorgang naar de Wijde Blik zou later een zandzuiger van Blankevoort voor haar rekening nemen. De firma wilde als de sluis klaar was beginnen met het zuigen van zand in deze Kortenhoefse polder. Maar dat had nog even tijd nodig. De provincie Noord-Holland gaf Hilversum pas in 1935 toestemming voor de aanleg van de Nieuwe Haven, onder het beding dat deze tegelijk met het kanaal gereed moest zijn. In deze haven waren een aantal loswallen gepland die loodrecht op het laatste stuk kanaal kwamen te liggen. Op vervoer over de weg was nog niet gerekend. In de jaren zestig van de vorige eeuw zijn twee van die insteekhavens gedempt omdat het wegverkeer de overhand kreeg. De oude structuur is als zodanig nog goed te herkennen.

Sluis- en brugwachter Roelof Pos heeft de brug van 't Hemeltje omlaag gedraaid. Het kan ook de sluisdeur geweest zijn.

Vooraanzicht van de zogeheten Hameipoort

Het eindresultaat mocht er zijn

De officiële in gebruik name van de sluis, het kanaal en de Nieuwe Haven vond plaats in 1936. Blankevoort was er als de kippen bij om van de sluis gebruik te gaan maken voor de afvoer van het opgezogen zand. De zandbakken beschadigden echter de sluiswanden dusdanig dat de provincie Noord-Holland ingreep. Zij stond in haar recht, want ze betaalde ook mee aan het project. Ze liet de sluis repareren, ging haar zelf bedienen en zegde Blankevoort de wacht aan. Hilversum moest gaan betalen voor het schutten van de vrachtschepen die materiaal aanvoerden voor de verdere inrichting van de Nieuwe Haven.

In 1938 droeg de provincie de sluis met alle lusten en lasten over aan de gemeente Hilversum. Zij loste de problemen met Bagger Mij. Blankevoort op. Uiteindelijk heeft de aanleg

van het kanaal Hilversum geen windeieren gelegd. Totdat het wegverkeer het vervoer over water verdrong, heeft zij er ongekend financieel voordeel van gehad. Na tien jaar waren de gemaakte kosten er al uit. Nederhorst den Berg was tevens spekkoper. Haar geïsoleerde ligging was gedeeltelijk opgelost door de naast het kanaal aangelegde Vaartweg. Later is die weg omgedoopt tot Gabriëlweg om verwarring met de in Nederhorst den Berg gelegen Vaartweg (de Stolp in de volksmond) te voorkomen. De omweg over de Vechtdijk naar Vreeland was uit de wereld geholpen. Kortenhoeft lag ineens een stuk dichterbij Overmeer.

Een uit de Wijde Blik opgehaalde zandbak met een inhoud van 350 kuub zand. De sleepboot trekt hem zo goed als zeker via de Vecht naar het Amsterdam Rijnkanaal om in Amsterdam te worden gelegee

De zandhonger van het sterk uibreidend Amsterdam is niet te stillen

Tot slot

Het publiek bedankte Henri met applaus voor zijn mooie samenvatting van de perikelen rond de aanleg van dat Hilversums kanaal in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Het kanaal blijft na het wegvallen van

het beroepsscheepvaartvervoer richting de Nieuwe Haven toch druk bevaren. Het is in deze waterrijke streek een onmisbaar onderdeel van het enorm toegenomen wassertoerisme geworden. Er wordt voor roeiers zelfs ieder jaar een drukbezochte regatta georganiseerd. Jaarlijks is vanaf 1 november de sluis gesloten. In het voorjaar keert de sluiswachter terug op zijn hoge post. ■

Dit is een resumé van Henri Spijkermans' lezing. Mocht u wat meer willen weten dan kunt u dat vinden door eenvoudig op de HKN website op Werinons te klikken. Als u Hilversums Kanaal intikt krijgt u meer informatie. U vindt er dan tevens wat verhalen omheen!

Voor de zoveelste keer

Gerard Baar

Bijna een eeuw geleden gebeurden er in Nederhorst den Berg hele andere dingen dan tegenwoordig. Deze foto van de overstroming van de Reevaart dateert uit 1928. De Vecht trad toen voor de zoveelste keer buiten haar oevers.

De man in de roeiboot, die hier in het midden van de kruising Voorstraat-Brugstraat als voorgrond dient voor de persfotograaf, kon wel met droge voeten zijn bestemming bereiken. In bovengenoemd jaar had de hele Vechtstreek, tot Utrecht aan toe, te kampen met heren der doorbrekende dijken, zodat grote stukken weiland onder water kwamen te staan. Op het Grote en het Kleine Eiland stroomde het water zelfs ongehinderd over de dijk de Horn-en Kuijerpolder in.

bij eb het Vechtwater niet op de Zuiderzee worden geloosd. Op de foto staan veel mannen gewoontegetrouw met de handen in de zak, want ze kunnen op dit moment toch niets aan de situatie veranderen. Mijn vader staat rechts van de man met de bolhoed, want van schilderen kwam 's winters weinig. Niemand wist nog dat dit de laatste keer zou zijn. Want pas in 1930 was als mosterd na de maaltijd uiteindelijk een al jaren vurig gewenstemaal bij Muiden in gebruik genomen. Twee jaar later, in 1932, sloot de Afsluitdijk - het wereldwonder van het eerste kwart van de twintigste eeuw - de Zuiderzee voorgoed af van de Noordzee.

De oorzaak lag bij een dagenlang aanhoudende noordwesterstorm, die het water van de Zuiderzee zodanig had opgestuwd, dat de spuisluis bij Muiden (het Zijl) niet open kon. Zolang de wind uit die hoek kwam, kon zelfs

Het getemde water ging de geschiedenis in onder de naam IJsselmeer. De rivier de IJssel zorgde voor de ontzilting van de voormalige Zuiderzee. Het dijkonderhoud langs de Reevaart kwam op een laag pitje te staan. ■

Een bliksemactie van archeoloog Gert-Wim van der Meent

Gerard Baar

Gert-Wim van der Meent kreeg van de aannemer die het kasteel ombouwt tot appartementencomplex veertien dagen de tijd om archeologisch onderzoek te doen bij een onder de keukenvloer gevonden oude fundering. Hij gooide al zijn organisatievermogen in de strijd om er uit te halen wat er uit te halen viel.

Het is uniek dat Kasteel Nederhorst het enige verdedigingswerk is dat niet aan de Vecht staat. Het is op een stuifduin gebouwd, dat heel vroeger als Werinon bekend stond. Het bijzondere is dat één van de torens, die qua situering de noordoostelijke genoemd kan worden, net buiten dat stuifduin viel. Deze toren wordt stabiel gehouden door middel van poeren, die door het veen tot aan de kleilaag voor ondersteuning zorgen. Kasteel Nederhorst staat onder bouwkundigen te boek als een zaaltorenkasteel.

Munten uit 1663

strijd leverden, al was het maar over waterlopen. Of de bij het zeven van het zand opgedoken musketkogel uit die tijd stamt, valt waarschijnlijk moeilijk te traceren.

Enthousiaste, razend benieuwde helpers

Wat waren de bevindingen van de vrijwilligers van Naerdincklant?

De keuken, die links achterin het kasteel lag, was het oudste deel van de steeds verder vergrote vesting. De Heren van Amstel en de Bisschop van Utrecht betwistten eeuwenlang elkaars grondgebied, zodat ze van tijd tot tijd

As uit het Rampjaar

Binnen de keuken, een belangrijk vertrek in zowel oorlog als in vreedstijd, kwam metselwerk uit de 14de eeuw tevoorschijn. In de nis aan de linkerkant zat een asgat. Er is tevens een laag as van 2 á 3 cm dik gevonden, dat waarschijnlijk uit het Rampjaar 1672 dateert. De Fransen hebben in dat jaar, naast kasteel Nederhorst, bijna de hele Vechtstreek verwoest. De op de oude fundering opgetrokken muren zijn laat middeleeuws. Daartoe heeft er een gedeeltelijke afbraak van 14de en 15de eeuwse poeren plaats gevonden. De

oven is op het anderhalve meter dikke oude fundament gebouwd.

Gericht te werk

Met de in segmenten van de vloer verdeelde en de uit die gedeeltes opgeschepte 20.000 liter zand, konden de bijna twintig opgedaagde

Het Rampjaar 1672. Het dorp had toen nog de naam Overmeer

vrijwilligers al zevend hun schatgravershart ophalen. De oudste vondst is een tussen 1312 en 1355 geslagen munt, waarnaast ook een Westfries-Duitse uit 1663. Een middeleeuws kindje is waarschijnlijk huilend in slaap gevallen omdat ze haar tinnen paardje niet meer kon vinden. Er kwam tevens een 'strijksteen' naar boven. Deze gladde steen kon door middel van wrijving voor zowel het strijken van kleding als voor het fijnmalen van kruiden worden gebruikt.

Dit voorwerp zult u terug kunnen zien in een in de gemeenschappelijke ruimte geplande vitrine binnen het verbouwde kasteel.

14e eeuwse munten

Altijd weer opduikende voorwerpen

Gerookt is er door de eeuwen heen, zodat er veel om hun kwaliteit bekendstaande Goudse pijpenkoppen voor de dag zijn gekomen. Verder naast een parfumsflesje uit 1850 ook glaswerk, restanten van wijnflessen en allerlei soorten scherven. De namens Naerdincklant uitgevoerde missie van Gert-Wim kan als geslaagd beschouwd worden, want er zijn rond de 1400 vondsten gedaan.

Als toegift is er bij toeval een zeefplaatje van Toonder Studio's op de zeefplek gevonden. ■

PS: Gert-Jan Schimmel stuurde mij zijn aantekeningen toe, waarvoor dank. Hij is bovenmatig geïnteresseerd in alles wat er rond het kasteel is te vinden.

Brugstraat in last 1928

Gerard Baar

In 1928 schotelde de fotograaf ons een heel ander beeld voor van deze korte straat dan in 1913. Weliswaar staat de ouder geworden slager Martens rustig bij zijn winkeldeur, maar wat u hier ziet was natuurlijk heel andere koek dan die foto van vijftien jaar geleden. Daarop is te zien dat de vrolijk ogende dorpsjeugd wist wat de slager voor hen in petto had. Hier staan de volwassenen ernstig in de lens te kijken, want het laatste waarop ze zaten te wachten was wel een overstroming. Hoewel iedereen het water dag na dag had zien stijgen, was hier buiten de waard gerekend. De man met hoed die naast Martens staat is de toenmalige wethouder Nieuwendijk.

aan wat hij nu weer op zijn dak heeft gekregen. Nieuwendijk kan net als de anderen op de foto niks anders doen dan gelaten wachten totdat de wind uit een andere hoek gaat waaien. Voor de getroffen en kan misschien de gedachte dat de aanleg van de Afsluitdijk gestaag vordert een pleister op de wonde zijn. Martens had geluk, want in zijn varkensschuur vooraan in de Bullegang (tegenwoordig Kuijerpada), een zijsteeg van het Achterdorp, stonden zijn slachtvarkens gelukkig alleen maar met hun pootjes in het water. Gezien de op zijn gemak op het fietsenrek zittende slagern knecht, zat het gebruik van de fiets in de lift. De man in het midden ziet er uit als de veld-

Hij was op laarzen uit zijn woning aan het einde van de Voorstraat naar het centrum gelopen om de situatie in ogenschouw te nemen. Want vanwege de ontstane nood had de wethouder er in zijn portefeuille zomaar ineens de post 'overstroming' bij. U ziet de man denken

wachter. Op het voorwiel van de fiets van timmerman Drikus Verwoerd valt zonder veel moeite de waterhoogte af te lezen. De op het fietsenrek leunende jongen op klompen lijkt voorlopig droog te staan. Of hij droge voeten houdt als hij wegloopt, is maar de vraag ■

Als het even kan vier keer per week

Onbekend

(Stond in een onbekende krant d.d. van 13 januari 1956. Machiel Hoogendoorn mailde het ons) In de week waarin de verslaggever meevoer, zal dat zo goed als zeker niet gelukt zijn.

Het schip 'Res Nova' transporteerde zand vanuit de Spiegelpolder naar het Purmerendse uitbreidingsplan Hazepolder. De boot kon per keer 350 ton laden. De titel houdt in dat de schipper dag in dag uit aan stress onderhevig was omdat hij nooit wist waar hij aan toe was. Hij kwam onderweg aardig wat sluizen en bruggen tegen. In dit artikel kunt u bij wijze van spreken de bittere kou van die strenge winter meevoelen.

De 'Res Nova'

Met 350 ton zand naar Purmerend

Huibert Hoogendoorn is naast God schipper op zijn schip 'Res Nova', dat twee, drie, soms viermaal in de week heen en weer vaart tussen de Hazepolder in Purmerend en de Spiegelpolder bij Nederhorst den Berg aan de Vecht. Eigenlijk is het niet zijn schip, maar is het dat van zijn vader. De tijd dat hij het gezag er op voert is bijna voorbij. Binnenkort loopt er in Zaandam een nieuw schip voor

hem van stapel. Dan zal zijn broer Chiel het stuurwiel op de 'Res Nova' van hem overnemen. Tot zolang varen beide gezinnen nog met drie kinderen en Maarten, de knecht, gezamenlijk hun heen en weertjes tussen Spiegelpolder en Hazepolder. Het was deze keer geen pleziervaart. We maakten die bewuste maandag de reis mee van Nederhorst den Berg naar Purmerend. In de stuurhut was het steenkoud. Buiten poogde Koning Winter zijn eerste

witte kleed te weven om er de donkere aarde mee te bedekken. De knotwilgen langs de oevers van de Vecht leken de dansende sneeuwvlokken met hun kale takken tegen te willen houden. Maar hun sneeuwbekapte koppen drupten treurig in de witte verlatenheid. Een paar varkens vormden een vuil rossig contrast met de witter en witter wordende wereld. Alleen het water van de Vecht had zijn natuurlijke kleur behouden. Daarin ploegde de 'Res Nova' zijn scherpe vore, voortgestuwd door de 100 pk Brons-

motor, diepliggend vanwege de 350 ton zand met bestemming Purmerend. Het Vechtwater stroomde over de gangboorden en sprong speels over de bolders.

Constance aandacht

Maarten stond aan het stuurwiel en draaide dat met zijn vereelde handen onafgebroken links- en rechtsom. Het rode wijzertje onder het stuurrad, dat de stand van het roer aanwees, stond geen moment stil.

“Hoog water Maarten”, zei Chiel Hoogendoorn en in die opmerking klonk iets van optimisme, naast hoop op een goede vaart. Hoog water betekent meer water onder het schip en minder weerstand onder de kiel. Maar toch draaide Maarten het grote wiel, met de blinkend verchromde naaf, rusteloos naar links en rechts om het roer recht te houden. Hij gehoorzaamde blindelings het naar links en rechts uitslaande rode wijzertje. Een volgelden schip is als een kostschoolmeisje in de puberteits-jaren. Er zijn sterke handen nodig om beide welbewust naar een doel te leiden.

Om achter ons op achthonderd meter weer achter het sneeuwgordijn te verdwijnen.

Als het om typen gaat, doet de scheepvaart niet onder voor het automobilisme. Een Kempenaar, legde Chiel uit, is een schip van rond de 500 ton. Het is speciaal ontworpen voor de vaart op het kanaal door de Kempen. Spitsen zijn schepen van 38 bij 5 meter en eveneens voor de vaart op België, want ze zijn aangepast in de daar veelvuldig voorkomende kleine sluisjes.

Laden bij de Ballast

Drukke vaart

Op het Amsterdam-Rijnkanaal ontbreekt het niet aan tegenliggers. Na het Kanaal door Zuid-Beveland, dat aan tonnenmaat de grootste hoeveelheid scheepsruimte krijgt te verwerken, is het Amsterdam-Rijnkanaal het drukst bevaren kanaal van ons land.

Op een afstand van ongeveer achthonderd meter, verder reikte het zicht niet in de sneeuwacht, doemden ze op: De Kempenaars, de spitsen, Hagenaars, Dortmunders, steilstevens, klippers, hardlopers en Brusselaars.

Oom Hendrik

Onder Weesp passeerden we de ‘Fata Morgana’. ‘Werkendam’ vermeldde het naambord van het schip. Daar komt ook onze schipper en gastheer vandaan. “Het is m’n oom Hendrik”, weidde Chiel al weer uit. “Hij vaart al een jaar of zes voor de tunnelbouw bij Velsen”.

Zijn oom Hendrik was niet het enige familielid dat we tegen kwamen. Bij Zeeburg ontmoetten we nog een uit het schippersgeslacht stammende neef. Was dat toevallig? Welnee, de Hoogendoorns varen van vader op zoon en

in Werkendam zijn ze lang niet de enige schippersfamilie. In Zeeburg stond de sluiswachter al gereed met de hengel en het klompje. Er hoefde niet te worden geschut, want de sluis staat altijd open. Maar toch zwaaide het klompje over naar het schip: Post voor de familie Hoogendoorn. Met gretige blikken naar het nieuws kwam de vrouw van de schipper naar boven in de stuurhut. Zij had de zwaai van de brief met het klompje al ge-

slotte de sluis in Purmerend. De sneeuwval ging in steeds dikkere vlokken over, maar ondanks dat stond er op de wal een van de bazen van de zandleveranciers van de firma Van Vliet en Van Baarsen. Hij keek uit of er al weer een vrachtje voor hem aankwam. Want er is haast bij: Purmerend bouwt en wil blijven bouwen. Daarvoor is zand nodig om de voor de bouwgrond bestemde weilanden op te hogen. Bij de schipper moest er naast druk gelatenheid

De 'Res Nova' begint na het passeren van de Kraayenpleinbrug in Amsterdam-Noord aan de laatste etappe over het Noordhollands kanaal naar Purmerend

opgebouwd worden. Aan de gebroeders Hoogendoorn en hun collega's zal het niet liggen. Als ze geluk hebben met laden en lossen, kunnen ze drie of vier keer in een week een vracht halen. In vier uur heen en in iets meer tijd weer terug. Maar ze hebben het niet alleen in de hand. Bij de laad- en losplaatsen is het parool: "Beurt afwachten". Bij de sluizen in Amsterdam en Purmerend geldt de order: "Beurt afwachten". Op de scheepvaartwegen komt het op de verantwoordelijkheid van de schipper aan. Zowel bij mist, in dichte sneeuwacht als op druk bevaren kanalen. Dan weten de Hoogendoorns zich "schippers naast God". ■

zien. Schippersvrouwen maken in dat opzicht beslist geen verschil met de vrouwen aan de wal. Terwijl we ons beneden in de roef te goed deden aan het middagmaal en ons de warmte in het kleine, maar gezellige vertrek lieten welgevallen, koerste Chiel tussen de hoge zee-kastelen op het IJ naar de Willemsluizen. Hier zakte het zandschip naar een 1,20 meter lager gelegen vaarwater. Daarna lag de laatste etappe naar Purmerend voor ons open.

De laatste etappe

Op deze route liggen een paar punten waarvoor moet worden afgeremd: De pontjes bij 't Schouw en Ilpendam, de spoorbrug en ten-

Naschrift

Er ligt voor de volgende Werinon voor u een lyrisch verslag klaar over het naar boven halen van dit Spiegelzand. Als tegenprestatie verwacht ik wel dat deze of gene eens een verhaaltje instuurt over hetgeen zijn vader of opa te vertellen heeft of had over diens jaren bij de Amsterdamse Ballast Maatschappij. Er werkten meer dan zeventig Bergers bij deze onderneming, die later met baggerwerk ook internationaal aan de bak kwam. Nederhorst den Berg kan zich met een gerust hart Ballastdorp noemen. Er wordt hier weliswaar geen zand meer naar boven gehaald, maar er moeten toch mensen zijn die een anekdote over die periode uit hun geest op kunnen diepen.

Hoe we binnen een paar uur de wereld van de V.O.C. aan ons voorbij zagen trekken

Gerard Baar

De terugkomst in Amsterdam van de tweede expeditie naar Oost-Indië, Hendrik Cornelisz Vroom, 1599, Rijksmuseum

De man die de lezing gaf, Dr. Lodewijk Wagenaar, was er in geslaagd toch dat ene schip dat onder de naam 'Nederhorst' onder de vlag van de Verenigde Oostindische Compagnie de zeeën naar Oost-Indië heeft bevaren, uit dat uitgebreide archief op te duiken. Over geboren Bergers die misschien onderweg een zeemansgraf hebben gekregen is niets bekend.

Zonder ondersteunende beelden

Onze Amsterdamse gastspreker bleek een boeiende verteller. Je rook bij wijze van spreken de zee en de lucht van pek en teer. Hij is als conservator verbonden aan het Amsterdams Historisch Museum en gaf voor de ongeveer vijftig mensen die op zijn onderwerp afgekomen waren een gastcollege waar iedereen na afloop reuze enthousiast over was. Je zag het allemaal voor je en mijn indruk was dat de meesten blij waren niet in dat tijdperk geboren te zijn. Met als enige hulpmiddel de microfoon nam hij zijn toehoorders in gedachten mee naar een al eeuwen voorbij tijd. Alsof het gisteren allemaal had plaatsgevonden.

Hoe ontstond die Compagnie?

Voordat hij toekwam aan de VOC-schepen met namen uit onze regio, gaf hij uitleg over

het ontstaan van de Verenigde Oostindische Compagnie. In 1595 vertrokken de eerste schepen naar het Verre Oosten op zoek naar specerijen die de Hollanders eerder van de Portugezen kochten. Deze vochten echter aan de kant van de Spanjaarden in de Tachtigjarige Oorlog, zodat kooplieden bedacht hadden zelf schepen naar de Oost te sturen.

VOC schip bij de Tafelberg

In 1597 keerden er drie schepen terug die hun producten met winst verkochten. In navolging voeren schepen uit de verschillende kustprovincies ook richting Azië omdat er hoge winsten in het verschiet lagen. Raadspensionaris Van Oldebarnevelt zag de winst te niet gaan door de onderlinge concurrentie. Hij gaf de aanzet tot samenwerking van deze handelsbedrijven in de provincies Holland en Zeeland. Zo ontstond in 1602 de V.O.C.

Goudenstein

Waar kwam het geld vandaan?

Rijke stadsbestuurders kochten aandelen in die nieuwe compagnie. Deze bestond uit zes Kamers: Amsterdam, Zeeland, Enkhuizen, Delft, Hoorn en Rotterdam. Amsterdam bracht de helft van de ongeveer 6 miljoen gulden startkapitaal in. Zeeland een kwart en de vier anderen een 1/16e deel. De vertegenwoordigers van deze Kamers, de Heeren XVII, vergaderden afwisselend in Amsterdam en Middelburg.

De schepen uit de Noordhollandse steden vertrokken van de rede van Texel, waar zij hun ballast en kanonnen aan boord namen. Dan volgde vaak het wekenlang wachten op gunstige wind om uit te kunnen varen. Het moet een machtig gezicht geweest zijn, al die voor anker liggende schepen in het Marsdiep.

Een versneld opgeleide bemanning

De Compagnie had in snel tempo een team van officieren opgeleid, die in staat waren die schepen, met een inhoud van een tegenwoordige zeecontainer, hun weg naar Indië te laten vinden. Ze hadden de verantwoording voor het reilen en zeilen van zo'n 1600 ton laadvermogen. De kundigheid van de rest van de bemanning was bijzaak. Hetgeen ze moesten doen leerden ze onderweg wel door schade en schande. De matrozen kwamen niet alleen uit eigen land, maar voor een groot deel uit Noord-Duitsland, de Scandinavische landen en Noord Frankrijk.

Gedurende heel het bestaan van de Compagnie zijn er minstens 1 miljoen mannen op haar schepen uitgevaren, die niet allen terugkeerden. De verdiensten voor de bemanning waren niet je dat. Ontegenzeggelijk wel verzekerd van kost en onderdak, maar op zee was dat niet zonder gevaar. Per tocht kwam gemiddeld zo'n 10% van de bemanning om door ziekte, schipbreuk of andere calamiteiten. In totaal zijn met ongeveer 1600 schepen 4700 vaarten naar de Oost gemaakt van 1602 tot 1800. Daarvan kwam 97% ook werkelijk weer terug.

Wie hoefden de zeilen niet te strijken?

Dat was een kleine groep investeerders die de Compagnie bestierden. Het legde ze geen windeieren. De winsten waren zelfs zo hoog dat ze zich niet eens hoefden te verzekeren. Ze konden de lusten en de lasten zelf dragen. De bewindhebbers (directeuren) verdienden zo

Vreedenhoff

goed aan de reizen dat ze zich een buitenplaats aan konden schaffen aan de Angstel of de Vecht of zelfs om een titel te kopen. Willem Huygens, Heer van Hoenkoop is daar een voorbeeld van. Hij had meerdere schepen en heeft er een paar “Loenen” genoemd. Een van zijn schepen, de “Hoenkoop”, gebouwd in 1770, was goed voor vier tochten. De vierde keer pakten de Engelsen het op bij Kaapstad, op 21-7-1781.

Bij zijn dood liet hij de lieve som van een half miljoen na. Een ander schip, de “Trompenburg”, afgebouwd in 1778, voer december 1780 af en bereikte op 12-5-1781 Batavia. Een snelle reis. Aan boord waren 225 man en 85 soldaten. De laatsten bleven in de Oost ter bescherming van handelsposten. Ook had het schip 9 passagiers meegenomen. De eigenaar heette Matthijs Straalman, in 1787 burgemeester van Amsterdam.

Terug naar de Vechtstreek

In Maarssen woonde Joan Huydecoper, Heer van Maarsseveen. Zijn schip, de “Goudestein”, volbracht vijf vaarten (een tocht duurde ongeveer twee en half jaar), waarna het is afgelegd op het eiland Onrust (‘altijd werk’) in Batavia.

Op dat werkeiland stripten arbeiders achter elkaar schepen. De Chinezen kochten maar wat graag alles op wat nog bruikbaar was. Vooral het ijzer lag heel goed in de markt, want dat was van hoge kwaliteit. Huydecoper bezat ook de “Nigtevecht”. Dit schip verging in 1693 op de terugweg bij Robbeneiland. Op dat eiland stond de gevangenis van de V.O.C., plus dat er verbannen personen zaten.

Pieter Trip, een wapenhandelaar, kocht het buiten Vreedenhoff in Loenen. Zijn schip “Vreedenhoff” vertrok in 1776 van Texel naar China. In 1779 verging het op de terugweg tussen Kaapstad en Ghana. De kostbare lading van het schip – zijden stoffen en thee – met de ballast porselein en tin, verdwijnt in de golven. Een schadepost van 745.000 gulden.

Schepen van de VOC

Evenzogoed liet hij bij zijn overlijden nog 1 miljoen gulden na. Zijn moeder was een dochter van Pieter Buis, die getrouwd was met een Huydekooper. Geld zoekt geld.

We komen dichterbij

Het schip de “*Vreeland*”, niet zo groot, bestond het om vijf keer heen en weer te zeilen voordat de paalworm, het allergrootste gevaar, het slachtofferde. Tot slot van deze met namen uit de Vechtstreek gedoopte schepen kon de spreker gelukkig melden dat er in die tijd zelfs een schip de naam “*Nederhorst*” toebedeeld kreeg. De naamgever is tot nu toe niet achterhaald. Het was een fluit, een wat lichter schip. Zijn eerste tocht begon in december 1671. Het laadde textiel in op Ceylon. Deze waar ruilden ze in Indonesië voor specerijen. In 1680 volbracht het schip z'n laatste reis. De “*Nederhorst*” kwam aan in Batavia om afgelegd te worden. Het had zijn sporen verdiend.

Het warmere water en het hogere zoutgehalte in de tropen waren deels debet aan de tamelijk snelle veroudering van de schepen. Zo'n schip kreeg dan de letter O in de boekhouding. Dat betekende bij de eerste gelegenheid afleggen. Met de aanduiding Z had het nog een paar jaar warm water voor de boeg. Die letter gaf namelijk aan dat het schip alleen

Woonkasteel Nederhorst

langs de Javaanse oostkust naar de Molukken mocht varen. Type A wilde zeggen dat deze schepen op alle routes bruikbaar waren. Type B voer rond Sumatra en Malakka

Het einde van de allereerste multinational

De V.O.C. is niet failliet gegaan, maar eigenlijk langzaam uitgedoofd. De grote sommen geld die de heren verdienden gebruikten ze niet om te innoveren. Ze speculeerden er mee. Bovendien heeft de V.O.C. altijd met oorlogen te maken gehad. Met als gevolg gekaapte schepen. Dat oorlogsrecht kon tot enorme verliezen leiden. Neem alleen al de vier Engelse oorlogen. Diezelfde Engelsen ontwierpen snellere schepen. In hun scheepsconstructies zat vooruitgang, omdat ze vanaf tekeningen bouwden. Hun theeklippers, snel en goed wendbaar, zijn daar een voorbeeld van.

De Hollanders gingen op de oude voet door. Ze vertrouwden op hun traditie. De kennis van de scheepsbouw gaf de vader aan zijn zoon door, zonder tekeningen.

De inlijving van de Bataafsche Republiek door Frankrijk bracht de V.O.C. uiteindelijk de doodsteek toe. Gelukkig hebben we de kilometerslange archieven nog in Amsterdam, Batavia en Londen. ■

Retourschepen van de VOC. Van de Velde

De Zandwinning

Gerard Baar

Een samenvatting van alles wat daar omheen heeft plaats gevonden

Toch maar weer eens terug naar een periode die op 31 december 1980, na de afwerking rondom de door het zandzuigen ontstane Spiegel- en Blijkpolderplas, tot een definitief einde kwam.

De zuiger wordt in de bocht van de Vecht de Spiegelpolder binnengewerkt

Jonge mensen en nieuwkomers hebben waarschijnlijk geen idee hoe het komt dat ze in een tamelijk groot gedeelte van Nederhorst den Berg te hooi en te gras in het water kunnen duiken. De metamorfose van dit deels moerassige, muggenrijke dorp begon al weer 90 jaar geleden. Er is heel wat voor overhoop gehaald om ondanks en dankzij protesten tot een aanvaardbaar eindresultaat te komen. Dat is ontegenzeggelijk gelukt.

De meeste dorpingen voelen zich al jaren als een vis in het water in hun sterk veranderde omgeving. Niet iedereen zwemt, zeilt of duikt graag, maar het is ook gewoon leuk om langs of rondom water te lopen. Maar een woonomgeving kan nooit helemaal blijven zoals het is, dat heeft de komst van de Ballast naar het dorp maar al te duidelijk bewezen. Er zullen altijd veranderingen of aanvullingen binnen de bestaande situatie nodig zijn om de leefbaarheid te behouden. Niets is helemaal af. Die 'Amsterdamsche Ballast Maatschappij' drukte jaren-

lang haar stempel op het dorp, doordat ze vanaf 1936, met de volledige toestemming van provincie en gemeente, in de inmiddels bijna geheel aangekochte Spiegelpolder zand begon te zuigen. De ingelanden stemden eveneens toe, maar niet voordat ze bij de Ballastmij hadden bedongen dat de plas die zou ontstaan voor recreatieve doeleinden gebruikt kon gaan worden.

Het begin van het zandzuigen vlakbij de Kees Jan Toonenkade

KIJKJE IN DE ZANDWINNING IN DEN SPIEGELPOLDER BIJ NEDERHORST DEN BERG.

Op het langzaam groeiende Stort aan de noordoostkant van de Spiegelpolder

Een doordacht binnenkomertje

De kost gaat voor de baat uit. Om de afvoer van het zand soepel te laten verlopen stond er het een en ander te gebeuren met de infrastructuur aan de noordkant van het dorp. Het binnenbrengen in de Spiegelpolder van de zuiger, die uit Jutphaas kwam, kostte enig waterbouwkundig denkwerk. Zowel de Vechtdijk als de Kees-Jan Toonenkade moesten, weliswaar niet gelijktijdig, doorgegraven worden om een tijdelijk kanaal te creëren. Voordat de Vechtdijk even open kon, moest er achter de dijk een klein haventje aangelegd worden. Na het binnenvaren van de zuiger kon de dijk weer dichtgegooid worden.

Het noodkanaal zal aan het begin met mankracht uitgediept zijn, zodat de zuiger vanuit het haventje de polder binnengebracht kon worden. Het gevaarte nam daarna bij de aanleg van het kanaal het meeste werk van de scheppers uit handen.

Een ideale plek qua kosten van vervoer

Aan het einde van het kanaal kon de zuiger met de zandwinning beginnen. In de stukken is dat als bodemverlaging omschreven. Voor de stad Amsterdam lag de Spiegelpolder gunstig om aan zand voor de door haar in de komende jaren geplande uitbreidingen te komen. Economisch gezien was het vervoer van het zand over water de goedkoopste manier om het in de buurt van de plek te krijgen waar het nodig was. De zandbakken konden op verschillende

plekken aan de Amstel gelegegd worden, waarna vrachtwagens voor verder vervoer zorgden. In het begin, naar later bleek net voor WO II, koos de Ballast voor een Stort aan

Deze zandscheppers gooiden tien kuub droog zand in bovenladerswagons van het treintje, dat haar vracht vervoerde naar een silo die vlakbij de Vecht stond

de oostzijde van de polder. Waarschijnlijk ingegeven door het gegeven dat er een groot arbeidspotentieel voorhanden was, om daar hand- en spandiensten te verrichten. Het bedrijf liet er zelfs de aanvraag voor een laadhaven en brug voor vervallen.

Het motto was: eerst maar eens de kat uit de boom kijken. Onzekere tijden zullen daarin zeker meegespeeld hebben. Voorzichtig beginnen was wenselijk.

Het treintje op weg naar de lopende band

De legakkers verdwijnen

Om een begin te maken vrat de zuiger rondom zich heen legakkers met struik en al op. Toen dat gebiedje groot genoeg geworden was, begon het echte werk. De machine spuwde kleine bakken vol nat zand. Slepertjes trokken vervolgens die stalen platbodems richting de Oude Goog, waar een perszuigertje het zand op het daar geplande gestaag groeiende Stort spoot. Mannen die aanpakten wat ze maar konden, trokken steeds opnieuw met man en macht de houten schotten uit het drijfzand omhoog als daarachter het zand een bepaalde hoogte bereikt had.

Ondertussen legde de Ballast spoorrails aan om het zand met een treintje af te kunnen voeren. In het begin schepten een groot aantal mannen de kiepwagonnetjes met een inhoud van tien kubieke meter vol. De locomotief trok die bovenladers naar een trechter waarin ze een voor een geleeagd werden. Het kwam op een lopende band in een silo van ongeveer 400 kubieke meter terecht. Een perszuigertje zorgde ervoor dat het zand, via een lopende band, die onder de Vechtdijk doorliep, in de wachtende schepen en scheepjes stroomde.

Toch een sluis

In 1942 kwam de vergunning af voor de aanleg van een sluis naar de Vecht en de bouw van een klapbrug, waar ze nu nog (weliswaar vernieuwd) gesitueerd zijn. Het bedrijf voerde zelf dit kunstwerk uit in die qua werk stille tijden. Vlak daarna staakte de bedrijvigheid noodgedwongen vanwege een afgeworpen bom die niet ontplofte. Zo gauw de bevrijding een feit was kwam de zandwinning in een stroomversnelling. Steeds meer zuigers konden de uitdijende plas binnenvaren om de verloren tijd in te halen.

De latere grote zuiger in de Spiegelpolder

Een paar baggermolenachtige veranderden in hoog tempo met hun zuig-persmachines de skyline aan de oostzijde van de plas. Ze schiepen een stelletje zandbergen die de naam Den Berg dubbel en dwars bestaansrecht gaf. Onafgebroken gingen die zuigers door met het creëren van een duinlandschap tot de tijd van de verkoop van het zand daar was. Rond 1948 was het zover. Heel Nederland was bereid de wederopbouw ter hand te nemen en daarnaast de vooruitgang te realiseren.

Gevuld en wel naar de sluis voor verder transport of naar de elevator. Een ingenieus systeem zorgde er voor dat het water onder het varen of al wachtend bij de elevator kon worden weggepompt. Dit zand diende om de wachtende schepen in de Vecht te kunnen vullen

Amsterdam kreeg wat het wilde, zand en nog eens zand. De 'IJzeren Man', een soort bulldozer nam in een klap het werk van tientallen mannen over die elders nodig waren.

Het 'monster' schoof binnen een paar jaar onze bergen weg tot aan het maaiveld! Het treintje was halverwege de jaren vijftig niet meer nodig. Een elevator, ook wel veter genoemd nam het werk over. Deze machine moet u zien als een groot rad met bakken, dat oneindig ronddraaiend, zand-

Met een lege bak naar de zuiger

bakken leegde op een lopende band. Het zand in die bakken was in de tijd dat de sleepboten ze vanaf de zuiger naar de elevator sleepten al zo goed als droog geworden. In die bakken zaten pompen. Zodoende kwam het op een snelle manier droog in de silo bij de sluis terecht. De elevator zorgde voor een belangrijke versnelling van het zandtransport. Er konden ongeveer 72 boten en bootjes met een gemiddelde tonnage van 150 ton met zand gevuld bij de transportband wegvaren.

Dit is een elevator. Deze ligt vlakbij het Hemeltje en haalt het zand uit de bakken die op de Wijde Blik zijn gevuld

Veel sleepboten

Onafgebroken trokken sleepboten twee grote, tot de rand toe gevulde, platte zandbakken naar Amsterdam. Een keer, in 1960, was de zandwinning landelijk nieuws. De doorgebroken dijk van de Noorder IJpolder, tengevolge waarvan Tuindorp Oostzaan onderliep, zou volgens een woordvoerder van de Gemeente Amsterdam binnen een paar dagen met ijlings uit de Spiegelpolder in Nederhorst den Berg aangevoerd zand gedicht worden. Overuren voor de bakkenschippers. Er dook nieuw werk op.

Haastwerk

Om vanaf 1966 de Bijlmer bouwrijp te gaan maken, zette de Ballast een zuiger aan het werk die dieper kon zuigen, 'de Amsterdam'. Daarna zou deze zuiger met een paar andere grote jongens vanaf 1969 ook in de Blijkpolder aan het werk gaan om dezelfde diepte te bereiken. Dat zat inbegrepen bij een concessie uit 1966, waarin de provincie toestemming gaf om tot een diepte van 51 meter te mogen zuigen. Het eeuwenoude Ankeveensepad ging er in 1970 aan. Tot 31 december 1979 zogen een paar grote zuigers dag en nacht de Blijkpolder leeg.

In 1976 had de provincie, na protesten van de Kerngroep Nederhorst den Berg van de Vereniging Milieu-defensie, water bij de wijn

gedaan door de uiteindelijke diepte op 30 a 35 meter te bepalen. Dus pas na veertig jaar begon een deeltje van het dorp zich te roeren. Zij hebben bereikt dat er een gedeelte van de Blijkpolder voor recreatie is ingericht. Het zand uit de Blijkpolder diende grotendeels voor het bouwrijp maken van Maarssen-

Een hulploopband vult achter elkaar het ene schip na het andere met droog zand. Dit komt uit een silo, die door een lange lopende band vanuit de elevator constant gevuld wordt.

Broek. Al dat zand is nog in door sleepboten getrokken bakken naar die ten westen van het Amsterdam-Rijnkanaal gelegen nieuwbouwwijk.

De voor Amsterdam of andere bouwprojecten bestemde zandbakken worden naar de Vecht geschut

Dit is op de Weespertrekvaart bij Duivendrecht. De bijstuurbak is een welkome hulp om de bakken tijdens het slepen te kunnen bedwingen

De rest is voor allerlei doeleinden verkocht. Het heeft wel zijn prijs gehad, hoewel het droogmakingsfonds een fiks bedrag heeft bijgedragen. Niks voor niks. Daar staat tegenover dat er achter Sporthal de Blijk een leuk recreatiegebied is aangelegd, waar voor jong en oud volop zwemmogelijkheden zijn, met de mogelijkheid om gratis te parkeren. Dat geldt ook voor de zuidkant van de plas, waar tegen Overmeer aan een heel grote, door de provincie aangelegde

Zand voor de bouw van de Jozefschool in Nederhorst den Berg

Zand is een noodzaak en geen product wordt gespeculeerd

Zand voor de verbetering van de dijk van het Amsterdam-Rijnkanaal

Tot slot

Wijzelf hebben het een en ander overgehouden aan de zandwinning. Allereerst in 1967 de aanleg van de Dam en de daar op aansluitende weg langs de Brillhoek.

Onontbeerlijk voor de uitvoering van de geplande dorpsuitbreiding in de Horn en Kuijer. Verder spoot de Ballast driekwart van de Reevaart dicht in 1970, tot aan de toenmalige kolenhandel Van Emmerik. Ter afsluiting wierpen ze een enorme hoeveelheid zand achter de Warinschool en de voormalige Rooie Buurt ten behoeve van de wijk Blijkpolder. Een deel van wat overbleef diende voor de aanleg van onder andere de Zuidelijke Randweg begin jaren tachtig.

parkeerplaats ligt. Die wordt gefrequenteerd door duikers uit de hele regio vanwege de diepte van de plas en de helderheid van het water. Op de plas kan naar hartenlust gezeild en gevaren worden. Vrij parkeren en recreëren, waar vindt je dat nog. Mensen van verderop uit het land benijden ons om onze unieke omgeving.

Toegift

De 'Baggeraar', het bescheiden kunstwerk in brons op de hoek van de Voorstraat en de Ruijsdaelstraat, staat daar uit te rusten na gedane arbeid. Er kwam, gelukkig voor alle Ballastmedewerkers ander werk beschikbaar, want het bedrijf had niet stil gezeten. Ballast Nedam Grond en Wegen ging ook over de grens verder. ■

De Baggeraar op de hoek van de Voorstraat en de Ruijsdaelstraat

Schenkeningen

Jan van Wijk en Corrie Schoordijk

Anonieme schenker

- Affiche: Jeugdgebouw zaterdag 23-11-1957
“Komt Oosterwelle”

Ate Snel

- Stamboom: Genealogie van het geslacht Rudolph Snel van Royen (Snellius) 1546-1613

Bep Kalter

- Boekjes: Diverse uitgaven van de Historische Kring Nederhorst den Berg
- Boek: De Bergse vakbeweging door Henk van Huisstede
- Boekje: Herdenking van het jubileum honderd jaar geleden van de ambachts-vrouw C.J.A. Warin
- Boekje: Henricus Osterhaern, predikant in Nederhorst den Berg van 1610 tot 1612
- Boekje: Bouwgeschiedenis van de NH kerk te Nederhorst den Berg
- Diverse publicaties: Waar Nederhorst den Berg in voorkomt

Coen Meerbeek

- Boek: Historisch Bussum (plaatjes album)

Fam. Doornekamp-de Jong

- Boekjes: Diverse nummers van Werinon

Gemeente Wijdmeren

- 2 x Toga: Buitengewoon ambtenaar van de Burgelijke Stand en Ambtenaar van de Burgelijke Stand van de Gemeente Nederhorst den Berg

Gerard Baar

- Boek: Drinken uit de plas

Henk Tesink

- Boekjes: Diverse uitgaven van de Historische Kring Nederhorst den Berg
- Boek: Historische Canon tussen Vecht & Eem
- Boek: Canon van het Gooi en de Vechtstreek

Jan Pos

- Diversen: Archief Bergse speeltuin
- Foto's: Diverse foto's Speeltuinvereniging Bergse speeltuin en Sinterklaasintochten
- Diversen: Archief Bergse speeltuin

Piet van Gelder

- Afdruk van Powerpointpresentatie Reunie Rijkspolitie 's-Graveland, 7 oktober 2025
- Boek: Plichtsgetrouw en steeds paraat

Redactie Werinon

- Foto's: Brand kasteel, wandelclub DES, Openbare school Horstermeer, Brand Riviera 1965
- Document: Octrooien en overeenkomsten betreffende de droogmaking en verdere werken 1672-1769
- Document: Toelichting bij dia-serie “Nederhorst den Berg in beeld”
- Afdrukken: Afdrukken van tekeningen uit de Atlas van Schoemaker
- Boek: De Achterkant van Holland
- Boek: De Bergse vakbeweging

Een biertje in Overmeer *Brouwerij 't Lam*

Claudette Baar

Samen een biertje drinken is tegenwoordig een uitje, maar in de 17e en 18e eeuw verving bier het drinken van water. Jong en oud dronk indertijd bier omdat het water vaak verontreinigd was en vies smaakte. Zo ook in Nederhorst den Berg, in Overmeer om precies te zijn.

Sinds de mens graan ging verbouwen bestaat er al bier. Het verbouwen van graan en de productie van brood en bier gingen hand in hand. Bier werd in het begin gemaakt van vermalen, gegist brood. In de middeleeuwen brouwden de broeders in de kloosters bier uit graan. Hun bier was niet alleen voor eigen gebruik maar ook voor de verkoop. Gemiddeld gebruikte een volwassene in die tijd anderhalve liter bier per persoon per dag.

Bakker Jan Dubelaar

Voor het brouwen van bier was schoon water nodig. De brouwerijen in Amsterdam hadden een probleem. De slechte waterkwaliteit daar maakte dat men voor drinkwater en bier brouwen onder andere uitweek naar de Vechtstreek. Indertijd bekend vanwege de goede waterkwaliteit.

Het Vechtwater ging met zogenaamde 'waterschepen' naar Amsterdam waar ze onder andere bij de Montelbaanstoren aan de

Oude Schans het water losten. De waterkwaliteit van de Vecht had ook tot gevolg dat er in de achttiende eeuw diverse brouwerijen in dorpen en steden langs deze rivier kwamen.

De brouwerijen *'de Gekroonde A'* en *'het Hoefijzer'* te Loenen stonden goed bekend. Minder bekend en vooral voorzien in de lokale behoefte was de Brouwerij *'t Lam* te Overmeer. De eerste keer dat er een brouwerij in Overmeer genoemd wordt is in een boedelbeschrijving annex testament gedateerd 13 juni 1640. Het gaat hier om Gerretgen Dirks Back, weduwe van wijlen Claas Jansz. De Rijck in leven brouwer te Loenen.

Gerretgen is eigenaresse van een huis en erf gelegen te Overmeer bij 't zandpad aan de rivier de Vecht alwaar bier gebrouwen wordt. In een verkoopakte van november 1719 wordt nogmaals melding gemaakt van een brouwerij te Overmeer. Een bepaling uit de akte luidt dat er na de verkoop geen bier meer gebrouwen mag worden.

Wat was er aan de hand?

Claas Jansz de Rijck heette de brouwer in Overmeer. Na zijn dood verkoopt zijn weduwe in 1699 de brouwerij en bijbehorende gebouwen aan Hendrick Ockhuijsen. Ockhuijsen was al brouwer in Loenen en heeft twee jaar, in 1695 en 1696, ook gebrouwen in Overmeer. Hij stopte echter in Overmeer. En verkocht uiteindelijk in oktober/november 1719 de brouwerij aan Jan van Dorssen onder voorwaarde dat deze er geen bier meer mag brouwen omdat het brouwersrecht verlopen is.¹⁾

Brouwersrechten werden verleend door de bestuurder(s) van het gerecht waarin de brouwerij stond. Indertijd was dat Godard Baron van Tuyll van Serooskerken, eigenaar van kasteel Nederhorst van 1708-1757. De inkomsten uit het brouwersrecht had hij overgedragen aan het gerecht Nederhorst. Het feit dat er geen bier meer gebrouwen mocht worden, kwam doordat de gemeente Nederhorst geen geld meer ontving voor het water dat uit de Vecht gehaald werd voor het brouwen van het bier. Voor elke ton water moest 8 en een 1/2 stuiver aan de gemeente betaald worden. De gemeente raakte hier een inkomstenbron kwijt. Ondanks het feit dat er geen brouwerij meer gevestigd was, bleven de betreffende panden nog lang 'de brouwerij' heten.

Het pand 'de Brouwerij'

In 1764 is Christiaan Johan Baar de nieuwe eigenaar van het pand. Hij kreeg van de gemeente een sloopbevel om het huis dat vanouds 'de Brouwerij' genoemd wordt, te slopen. Een jaar later echter besluit de gemeente dat Baar de brouwerij in Overmeer mag verbouwen tot zes à zeven 'zeer

goede dagloners-woningen en een werkplaats voor hoepelbuigers'. Waardoor er nieuwe werkgelegenheid komt met woongelegenheid voor de hoepelbuigers.²⁾

Vanaf dat moment hebben er in 'de brouwerij' meerdere gezinnen tegelijkertijd gewoond,

ook nadat het pand regelmatig is doorverkocht. Behalve hoepelbuigen vonden ook andere beroepen er een werkplek.

De grootvader en de vader van bakker Wim Dubelaar (1936) hebben jarenlang een broodbakkerij gehad in de voormalige brouwerij. Wim is zelfs nog in de voormalige Brouwerij 't Lam geboren. Hij heeft er het bakkersbedrijf voortgezet nadat hij zich er in 1963 vestigde met zijn vrouw. Vier jaar later, in

1967, verhuisden ze naar een nieuwe woning en winkel op de hoek van de Vreelandseweg en de Kastanjelaan, schuin tegenover 'de Brouwerij'.³⁾ Het pand bleef er nog tot 1986 staan. Het is in dat jaar gesloopt om er vier nieuwe woningen te kunnen bouwen op die eeuwenoude plek aan de Vreelandseweg. ■

Noten:

1) SAGV; GA NdB 144n, okt./nov. 1719

2) SAGV; GA NdB 3364; 29-12-1758-15-2-1773

3) Werinon, Nr. 84, mei 2013, blz.29-33.

De zijgevel

Hier stond Brouwerij 't Lam

Weeskinderen op vakantie

Gerard Baar

Een paar jaar geleden kregen wij het verzoek van de schoondochter van mevrouw Fleurig uit Leiden of we haar schoonmoeder het een en ander van het dorp konden laten zien.

Het Klooster aan de Voorstraat vóór 1936

De oude dame was een Amsterdams weeskind, dat in deze stad een groot deel van haar jonge leven in het weeshuis van de Zusters van de Voorzienigheid aan de Reguliersgracht had doorgebracht. Zij wilde graag nog eens de omgeving terugzien waar ze in de zomer met haar leeftijdgenootjes een paar weken lekker in de buitenlucht had gespeeld.

Die vrijheid was een welkome onderbreking van het strakke dagelijkse ritme waaraan de kinderen voor de rest van het jaar gebonden waren. Ze kregen een goede verzorging, maar het gemis van hun ouders bleef toch altijd op de achtergrond meespelen.

Ver terug in de tijd

Mevrouw Fleurig (1930 - ..) begon op haar oude dag steeds meer te praten over haar jonge jaren in het weeshuis. Vooral de weken in Nederhorst den Berg kwamen steeds terug

in haar herinneringen. Na de kennismaking, onder het genot van een kopje koffie in het Spiegelhuys, liepen we in de richting van de RK Kerk en de Jozefschool. Ze keek wel in het rond, maar zag natuurlijk behalve de kerk, niets terug uit die vooroorlogse tijd. Ze zei wel dat ze vaak over een brug ging om ergens te spelen. Nadat we tegenover de Baggeraar waren overgestoken, dacht ze aan ‘de Uitvlucht’ wel iets be-

kends te zien. Waar nu de Ruysdaelstraat begint stond het geheel verdwenen complex van de Voorzienigheid. Achter het oude zusterhuis, dat is het gebouw met de twee markante torentjes op de foto linksboven, stonden nog het door het steegje links bereikbare oude kerkje, de kleuterschool en een groter voormalig schoolgebouw. Het geheel stond bekend onder de naam ‘het Gesticht’. Heel vroeger, voordat de zusters naar het dorp kwamen, schijnt het ‘De Stichtse Borg’ geheten te hebben. De weeskinderen logeerden dan tijdens de schoolvakanties in de niet zo goed zichtbare oude school. Ik dacht dat daarnaast nog een gebouw heeft gestaan.

De voormalige kerk. Daarnaast tot 1964 de bewaarschool

Haar jeugd kwam niet terug

Het is geen wonder dat mevrouw Fleurig bijna niets terugvond van wat ze zich nog dacht te herinneren uit die tijd.

Achter het gloednieuwe Zusterhuis

Daaraan droeg natuurlijk grotendeels bij dat het water van de Reevaart nergens meer te bekennen viel. Dit eventuele aanknopingspunt was in de jaren zeventig verdwenen. Het dorp onderging door de demping van die oude vaarweg een ongekende metamorfose. Zelfs toen ze de voorgevel van het in 1936 gebouwde voormalige Zusterhuis aan de Dammerweg bekeek, ging er geen lampje bij haar branden. Voor de oude uit 1922 stammende Jozefschool, die er in haar tijd naast had gestaan, was in 1976 een modernere, grotere versie in de plaats gekomen.

Een hart onder de riem

Al die veranderingen probeert de Historische Kring in de peiling te houden. Dankzij onze zucht tot bewaren leefde mevrouw Fleurig na haar thuiskomst pas weer helemaal op.

Ze genoot allereerst bij het lezen van de meegeregten Werinons, maar even later wel het meest van de vele oude foto's van het dorp, die haar schoondochter van onze website had gedownload. Het schijnt dat de oude dame tijdens het bekijken van die beelden toch wat herinneringen uit die tijd naar boven kon halen. Ik kreeg van haar schoondochter, mevrouw

Fleurig-Sap, een leuke kaart toegestuurd waarmee zij ons wilde bedanken voor de moeite die wij hadden gedaan om het haar schoonmoeder naar de zin te maken.

Een onverwachte toegift

Mevrouw Fleurig-Sap, de schoondochter, stuurde mij tevens twee hele leuke foto's van die voor de weeskinderen onvergetelijke, natuurlijk altijd zonnige vakantieweken. Ze zijn kort voordat de oorlog uitbrak genomen. Op deze is op de achtergrond de bijna gloednieuwe achtergevel van het in 1936 gebouwde Zusterhuis in beeld. Het oude, dat schuin tegenover het nieuwe aan de overkant van de Reevaart stond, was al gelijk na de verhuizing van de zusters totaal afgebroken. Rechts op de foto is het in datzelfde jaar in opdracht van dokter Roelofsen gebouwde doktershuis te zien. De kinderen zijn keurig over het groen-

De doorgang naar de Voorzienigheid

tetuinpad door het tuinhek naar het nog niet in gereedheid gebrachte buitenterrein gewandeld. Op de voorgrond valt de in zwart habijt geklede begeleidende zuster bijna in het niet, maar voor de kinderen is ze er gewoon. Uit mijn tijd op de kleuterschool zie ik ineens weer zuster Rika voor me. Een hooguit drie turven hoog zusterijtje, dat elke situatie die zich voordeed heel rustig te lijf ging. Alle kleuters voelden zich bij haar net zo senang als die vakantiekinderen op de foto. Ga er maar aanstaan!

Je ziet de kinderen al genietend zoeken naar een plekje om daar al kwebbelend te wachten op wat er komen gaat. Ongetwijfeld verschijnt vroeg of laat de keukenzuster met een rijkelijk met limonade en koekjes gevuld dienblad bij het hek.

Hoezo voor de oorlog?

Nou, de grote berg zand waar de avontuurlijk ingestelde kinderen al opgeklommen zijn, is daar opgeworpen om er een bunker te bouwen in het kader van de verdediging van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Zo'n uit meer dan anderhalve meter dikke betonnen wanden opgetrokken 'gebouw', staat ook wel bekend onder de naam kazemat of groepsschuilplaats. De soldaten konden tijdens een eventuele inundatie droog blijven slapen, want de bun-

Op de zandberg voor de bouw van de bunker

kers stonden op poten. Ondanks dat bleef het verblijf natuurlijk een ongezonde, klamme, vochtige bedoening. Op het dak zaten ijzeren pennen om bij het uitbreken van oorlog het groepsverblijf te camoufleren. Waarmee precies zou ik niet weten, maar waarschijnlijk met groene netten. De opening zat bij alle bunkers aan de westkant, want de vijand zou uit het oosten komen. Om uit de voeten te kunnen lag er veel zand om het 'verdedigingswerk' heen. Vanaf 1936 was defensie koortsachtig begonnen met de bouw van deze onderkomens. Volgens de mondelinge overlevering veel te laat, want het complete plan is nooit in haar geheel voltooid.

De bunkers aan de Dammerweg ter hoogte van WSV De Spiegel (1988)

Een onschuldig tafereel

De meisjes zijn zich van geen kwaad bewust. Zij genieten van het moment en hebben geen benul waarom al dat zand daar is neergegooid. Ze zitten met hun rug naar de Voorstraat, want het huis 'de Uitvlucht' is, weliswaar iets verscholen achter de bomen, duidelijk te herkennen. De achterkant van de oude Jozefschool, met achter de schutting de jongens en de meisjesspeelplaats, is bijna geheel in beeld. Gezien het tijdperk kan het best zijn dat deze grote zandhoop door de Ballast is opgeworpen, want hij ligt aan de polderkant. De kazemat die hier is neergezet, staat er allang niet meer. Hij mocht gesloopt worden voordat de Nieuwe Hollandse Waterlinie een monumentale status kreeg. Net als de twee bunkers die naast elkaar langs de Dammerweg stonden, vlakbij het pad dat naar de haven van WSV de Spiegel loopt. Hier kon later het zand vrijelijk de polder in stromen, zodat de jeugd er zonder gevaar op hun manier wat zwemmen konden leren. De meesten, ik ook, deden dat op z'n hondjes. Je bleef dan boven door heel snel met je handen in het water te graaien en met je benen te trappelen. Zwemmen is nooit echt mijn ding geworden.

Net op tijd

Rond 1988 is er op deze twee giganten welkenlang ingebeukt met een hele zware sloopkogel. Het lukte uiteindelijk om ze tot de grond toe weg te krijgen, maar het enorme gebonk heeft vast nog wel een tijdje in de hoofden van de omwonenden rondgespookt.

Wat later kwamen er een paar woningen. Er is slechts één kazemat aan de Dammerweg blijven staan. Hij is van de weg af niet meer te zien, omdat een groot huis het zicht

Bunker naast de Warinschool 1940

erop heeft weggenomen. Daar had jarenlang een buurtspeeltuin gebruik gemaakt van het achtergebleven zand. De later opgerichte Bergse Speeltuinvereniging ging door achter de voormalige School met den Bijbel. Die vereniging hief zichzelf op, maar die ideale plek blijft intact. Iedere keer opnieuw duiken er jonge enthousiaste ouders op om met elkaar de boel in stand te houden. Water en zand, wat wil je nog meer?

Tot slot

Op het Ankeveensepad staat aan de voormalige Vliet, een stukje voor de Stichts-Ankeveense molen, nog een gespaard gebleven bunker. Een andere binnen het centrum is net als de andere drie ook aan de eeuwigheid ontsnapt. Deze bunker stond aan de Overmeerseweg op het terrein van de oude Warinschool aan de kant van de winkel van elektricien Ketelaar. Een paar buurtbewoners zijn na de oorlog, met die kazemat als achtergrond, wel voor de eeuwigheid bewaard gebleven. Uiteindelijk is het Gesticht, dat later een aantal jaren als gemeentewerf in

gebruik is geweest, ook niet aan de slopershamer ontkomen. In vergelijking tot de sloop van die vier bunkers, was dat een fluitje van een cent.

Nog even terug over de schutting

Bij het zien van de foto van de oude Jozefschool dook er bij mij plotsklaps een herinnering uit mijn jeugd op. Dat was de enorme knal die je eind jaren veertig hoorde wanneer een in Soesterberg opgestegen straaljager een paar seconden nadat hij over onze speelplaats was gevlogen, boven het IJsselmeer door de geluidsbarrière brak. Voor je het toestel had gezien was het al voorbij. Die angstaanjagende geluiden waren het gevolg van een oplopende wapenwedloop tussen twee wereldbeelden die elkaar totaal niet verdroegen. Het geluid klonk wel heel spannend maar je speelde even later weer vrolijk onbekommerd verder. Net als de meisjes die een jaar of twaalf eerder lekker op een zandhoop achter het Zusterhuis aan het spelen waren. Achteraf weten wij dat zij een paar jaar later bewust een vijf jaar durende oorlog mee zouden maken. Zij hadden er geen benul van dat die hoop er lag om te proberen de verwachte vijand te keren. ■

Laatste bestemming. Gemeentewerkplaats

Een baron in de fout

Mark Hilberts

Nederhorst den Berg en de Bijzondere Rechtspleging (deel 2)

1902 – G.J.K. baron van Lynden betreft kasteel Nederhorst. Archiefnr.: 1662. Bron: Historische Kring Nederhorst den Berg

De geschiedenis van Nederhorst den Berg is niet louter zwart-wit. Tussen het kasteel, het dorp en de polders maakten sommige inwoners politieke keuzes die hun na 1945 duur kwamen te staan. Achter aanzien en traditie gingen soms andere overtuigingen schuil. Eén van hen was een baron: Godard Jakob Karel van Lynden.

De naam van baron Godard Jakob Karel van Lynden-van Horstwaerde (1884-1964) prijkte in 1935 op de kandidatenlijst van de NSB voor de Eerste Kamer.¹⁾ Hoewel de eigenaar van Kasteel Nederhorst in de periode 1902-1929 geen zetel wist te verwerven, zullen maar weinigen destijds hebben kunnen vermoeden welke verstrekkende consequenties zijn keuze voor het nationaalsocialisme uiteindelijk zou hebben. Na het overlijden van Constantia Jacoba Agnes Warin (1820-1902), de laatste telg van de adellijke familie Warin, werd Van Lynden op jonge leeftijd eigenaar van Kasteel Nederhorst. Daar leidde hij lange tijd een gelukkig bestaan, totdat het noodlot toesloeg. In 1907 trouwde Godard Jakob Karel baron

van Lynden met Cornélie Wilhelmine Cécile Repelaer (1886-1921). Het echtpaar kreeg vijf kinderen, die allen op Kasteel Nederhorst werden geboren. Op 28 juli 1921 overleden twee van hun kinderen plotseling: Aernout, zes jaar oud, en Frederik, vijf jaar oud, vermoedelijk aan de Spaanse griep.²⁾

Een maand later stierf ook hun moeder. Dit tragische lot moet een diepe indruk hebben gemaakt op de baron en zijn overgebleven kinderen. Van Lynden was plotseling weduwnaar en stond er als vader van drie nog jonge kinderen – Godert Alexander Frederik (1910), Cecilia Wilhelmina (1912) en Constantia Clara Maria (1918) – alleen voor.

1) *Limburger Koerier* 09-07-1935

2) <https://rondjevecht.nl/Kasteel-Nederhorst>

Aan het einde van 1921 verhuisde het gezin naar Soestdijk. In 1929 verkocht baron van Lynden Kasteel Nederhorst, samen met drie woonhuizen en bijbehorend weiland, aan Frederik Otto graaf van Bylandt. Een deel van het omliggende grondgebied bleef echter in bezit van Van Lynden-van Horstwaerde.

Nationaalsocialisme

In de jaren dertig werd Godard Jakob Karel van Lynden al vroeg lid van de NSB en gold hij als een loyaal aanhanger en adviseur van Anton Mussert. Op Wikipedia lezen we over Van Lynden:

Hij was de tweede NSB-burgemeester van Baarn, een ambt dat hij in de zomer van 1944 korte tijd bekleedde. Hij volgde NSB-burgemeester Hendrik Froonhof op. Wegens weinig heldhaftig gedrag op Dolle Dinsdag werd hij in oktober 1944 als lid van de NSB geschorst en vervolgens ontslagen.

Na de bevrijding werd hij in staat van beschuldiging gesteld en gevangen gezet te Nieuwersluis.³⁾

Nederhorst den Berg

De band van Godard Jakob Karel van Lynden en zijn kinderen met Nederhorst den Berg en de directe omgeving was, ondanks hun verhuizing naar Soestdijk, niet volledig verbroken. Dit blijkt onder meer uit het dossier bij het CABR van zijn jongste dochter, Constantia Clara Maria van Lynden (1918-1970).⁴⁾

Op 8 mei 1945 werd zij in Nigtevecht aangehouden op verdenking van landverraad. Zij werd daar verhoord in de lagere school en vervolgens overgebracht naar een kamp in Nieu-

wersluis, waarna zij voor langere tijd werd geïnterneerd in Kamp De Roskam in Weesp.

In haar dagvaarding staat vermeld dat zij werd beschuldigd van lidmaatschap van de NSB en de NSVO, en ervan werkzaam te zijn geweest op het hoofdkwartier van de beweging. Het tribunaal legde haar op 25 oktober 1946 een zware straf op: internering voor de duur van één jaar en zes maanden, alsmede ontzegging

van het kiesrecht. Haar vermogen werd verbeurd verklaard tot een bedrag van 500.000 gulden. Het fiat-executiebesluit van de Hoge Autoriteit van 3 januari 1947 bekrachtigde dit vonnis. Omdat onzekerheid bestond over de waarde van het in het buitenland ondergebrachte effectenbezit, werd het fiat tot executie teruggebracht tot een bedrag van vierhonderdduizend gulden.

Voor het tribunaal verklaarde Constantia Clara Maria van Lynden:

‘In januari 1937 ben ik lid geworden van de NSB, in verband met de sociale toestanden en omdat het tegen het communisme gericht was.’⁵⁾

In het uitvoerige verslag lezen we verder over haar denkbeelden:

‘Voor de Duitsers heb ik nooit gewerkt. Omgang met NSB’ers heb ik weinig gehad. Steeds ben ik Oranjegezind geweest, hoewel mij het vertrek van H.M. de Koningin erg is tegengevallen. De jodenvervolgingen en razzia’s keurde ik af. Den Führer vond ik een grote idealist die het beste voor zijn volk wilde. Mijn bezittingen zijn onder beheer gesteld.’⁶⁾

3) https://nl.wikipedia.org/wiki/Godert_Jacob_Karel_van_Lynden

4) Nationaal Archief/CABR/2.09.09/dossier: 55264

5) Idem

6) Nationaal Archief/CABR/2.09.09/dossier: 55264

1813-1913 – Honderd jaar Koninkrijk Holland. In het midden burgemeester Heijerman, helemaal links, met zijn zoontje Godert, baron van Lijnden

Op 23 mei 1948 diende Constantia Clara Maria een gratieverzoek in. Zij wees de rechter erop: *‘dat de effecten, coupons en dividendbladen zich in Duitsland bevinden en niet teruggehaald kunnen worden’.*⁷⁾ Tevens gaf zij aan het bedrag van 400.000 gulden niet te kunnen betalen.⁸⁾

In april 1952 besloot de gezamenlijke Hoge Autoriteit dat de verbeurdverklaring werd teruggebracht tot 100.000 gulden. De Hoge Autoriteit stelde dat, indien de oorspronkelijke verbeurdverklaring gehandhaafd zou blijven, de verzoekster te zwaar zou worden getroffen. Hoe het Constantia Clara Maria van Lynden na haar vrijlating verder is vergaan, is niet bekend.⁹⁾

Van haar broer, baron Godert van Lynden (1910–2002), weten we meer. Hij was niet voor het nationaalsocialisme gezwicht. Hoewel hij van 1940 tot 1944 burgemeester was in oorlogstijd (Elburg), werd hij na de bevrijding opnieuw tot burgemeester van die plaats benoemd – iets wat alleen mogelijk was met een ongeschonden reputatie. Vervolgens was hij van 1946 tot 1971 burgemeester van Valburg.

7) Idem

8) Idem

9) Idem

Bijzondere rechtspleging

In het eerste deel van het onderzoek naar de bijzondere rechtspleging in Nederhorst den Berg werd de zaak van Maartje Marsman-Barendregt (1877–1960) uitvoerig beschreven in De Werinon.

Tijdens de bezetting speelde Marsman-Barendregt een invloedrijke rol binnen de NSB-kringen in het dorp. Haar handelen had soms verstrekkende gevolgen voor Bergers die door haar, min of meer onder druk, lid werden van de NSB of een abonnement namen op de NSB-krant Volk en Vaderland.

Voor dit artikel bestudeerde ik in het Nationaal Archief in Den Haag 37 dossiers van inwoners van Nederhorst den Berg, of van daar geboren personen, die tijdens de oorlog een foute keuze maakten.¹⁰⁾

NSB	Nationaal Socialistische Beweging.
NVD	Nederlandse Volksdienst een door de Duitse bezetter ingestelde organisatie in Nederland voor de nazificering van het maatschappelijke werk.
NAF	Het Nederlandse Arbeidersfront was een door de Duitse bezetter ingestelde organisatie in Nederland en had een centrale rol in het arbeids- en economisch beleid.
NSKK	Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps
NSVO	Nationaal Socialistische Vrouwen Organisatie
LANDWACHT	De Landwacht was een paramilitaire organisatie die samenwerkte met de Duitse bezetter.

10) Tabel Bijlage 2 CABR Nederhorst den Berg (deel 2) 2.09.09

Bijlage 2

CABR Nederhorst den Berg (deel 2) 2.09.09

ZAAK	WOONPLAATS 1940-1945	VORDERING	INTERNERINGSKAMP	GESLACHT
15	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp De Roskam, Weesp	m
16	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp de Oud-Molen, Naarden	m
17	Nieuw-Amsterdam (Dr.)	Lid NSB en Landwacht	Kamp Westerbork	m
18	Nederhorst den Berg	Vordering ongegrond gebleken		m
19	Hilversum	Lid NSB en NSVO	Kamp Bakkum	v
20	Nederhorst den Berg	Lid NSKK	Kamp Crailoo, Laren	m
21	Utrecht	Buiten vervolging gesteld		m
22	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp Crailoo, Laren	m
23	Den Haag	Buiten vervolging gesteld na onderzoek collaboratie		m
24	Soestdijk	Lid NSB en NVD	Kamp Fort De Bilt en Kamp de Roskam, Weesp	v
25	Nederhorst den Berg	Lid NSB en economische collaboratie	Kamp de Oud-Molen, Naarden	m
26	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp De Roskam, Weesp	v
27	Nederhorst den Berg	Dossier (nog) niet beschikbaar		
28	Hilversum	Lid NSB en voor de Duitsers gewerkt in Duitsland		v
29	Leiden	Lid NSB	Kamp Mariahoeve, Grootegast, Kamp Duin en Bosch, Castricum, Witte Poortkazerne, Leiden	v
30	108027	dossier (nog) niet beschikbaar		
31	Nederhorst den Berg	Lid NSB, buitenvervolging gesteld		v
32	Nederhorst den Berg	Lid NSB en NAF	Kamp de Oud-Molen, Naarden	m
33	106769	dossier niet beschikbaar		
34	Bloemendaal	Lid NSB	Huisarrest	v
35	Weesp	Economische collaboratie, onvoorwaardelijke buitenvervolginstelling		m
36	Amsterdam	Fout optreden als politieman, geen verdere vervolging ingesteld.		m
37	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp Crailoo, Laren	m
38	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp Crailoo, Laren	m
39	Utrecht	Lid NSB, lidmaatschap kan niet aangetoond worden en buiten vervolging gesteld		m
40	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp de Oud-Molen, Naarden	m
41	Heemstede	Lid NSB	Kamp Duinrust en Kamp Koudenhorn, Haarlem	m
42	Duivendrecht	Collaboratie, buiten vervolging gesteld		m
43	Amsterdam	Collaboratie, buiten vervolging gesteld		m
44	Hilversum	Lid NVD, verder geen informatie.	?	m
45	Haarlem	Lid NVD, zaak geseponeerd		m
46	Westbroek	Geen dossier		m
47	Amsterdam	Lid NSB, niet opgeroepen voor de rechtbank, wel ontzetting uit de rechten		v
48	Badhoevedorp	Economische collaboratie, buiten vervolging gesteld		m
49	Amsterdam	Collaboratie door inzet voor de Winterhulp en de op nationaalsocialistische leest geschoeide Opvoedgilde, buiten vervolging gesteld met afstand doen van de rechten voor een periode van tien jaar		m
50	Nederhorst den Berg	Lid NSB	Kamp de Oud-Molen, Naarden, Kamp De Roskam, Weesp	m
51	Nederhorst den Berg	Bedreigingen, niet vervolgd via tribunaalrechtspraak, vijf weken vastgehouden in Kasteel Nederhorst		m

Sinds de openstelling van het archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR) in januari 2025 is het mogelijk om deze dossiers te raadplegen. Inmiddels wordt door het Nationaal Archief hard gewerkt aan digitalisering. Het raadplegen van CABR-dossiers via de computer is echter uitsluitend mogelijk op afspraak, bij het Nationaal Archief in Den Haag, bij provinciale archieven of bij het NIOD.¹¹⁾

Op transport naar Berlijn

Hoe willekeurig het noodlot kon toeslaan, blijkt uit het verhaal van W.A. uit Nederhorst den Berg. In 1944 werkte hij als jonge fabrieksarbeider in een wasserij.¹²⁾ Door verslechterende economische omstandigheden werd het bedrijf gesloten en kwam W. op wachtgeld te staan. In de hoop aan extra voedsel te komen, besloot hij samen met zijn neef per fiets naar Overijssel te trekken.

In Zwolle werd W. bij de IJsselbrug door Duitse militairen staande gehouden. Omdat hij geen Ausweis (identiteitsbewijs) bij zich had, werd hij teruggestuurd.

De lange tocht had hij afgelegd op massieve banden. Op de terugweg kreeg hij een defect aan zijn fiets. Volgens het proces-verbaal liet zijn neef hem daarop achter, al is het goed mogelijk dat dit in onderling overleg gebeurde. W. zette zijn reis te voet voort, overnachtte bij een boer en trok de volgende dag verder. Zes kilometer voor Amersfoort werd hij echter opnieuw door de Duitsers aangehouden.

In de omgeving werd hij opgesloten in een bunker, waar hij twee dagen verbleef zonder eten of drinken. Vervolgens werd hij overgebracht naar Amersfoort, waar hij samen met circa vierhonderd jonge mannen werd vastgehouden. Na enkele dagen werd de gehele

groep op transport gesteld naar Berlijn, waar W. tot dwangarbeid werd verplicht. Uiteindelijk wist hij te ontsnappen en keerde hij, na een lange en zware reis, terug naar Nederland.

In Eindhoven werd W. opnieuw aangehouden, vastgezet en verhoord. De aanklacht luidde dat hij voor de Duitsers had gewerkt. W. had zich echter nooit met politiek ingelaten, iets wat werd bevestigd door Maartje Marsman-Barendregt.

De baron en zijn moterfiets

Dit NSB-kopstuk van Nederhorst den Berg werd vaak als getuige gehoord in strafzaken tegen dorpsgenoten die van collaboratie werden beschuldigd. Ook de Bergse wasbaas van W. kon zijn verhaal bevestigen. Van collaboratie was in dit geval in het geheel geen sprake.

W. werd uiteindelijk als onschuldig beschouwd, maar de gebeurtenissen moeten hem blijvend hebben getekend. ■

Naschrift:

Heeft u naar aanleiding van deze artikelenreeks een verhaal of anekdote over 'fout' in de oorlog in Nederhorst den Berg dat u met De Werinon wilt delen? Neem dan contact op met de auteur van dit artikel. Daarbij hanteren wij vanzelfsprekend de uitgangspunten van zorgvuldige geschiedschrijving.

Mark Hilberts,

Email: toonstra.hilberts@gmail.com

11) In deze bijdrage hanteer ik, met uitzondering van het introductieverhaal, wederom initialen, zoveel mogelijk uit privacyoverwegingen.

12) Nationaal Archief/CABR/dossier/94362

VERKRIJGBAAR BIJ DE HISTORISCHE KRING NEDERHORST DEN BERG

Themanummers van WERINON:

Van blekerij tot wasindustrie. (1992) € 2,50
Onderwijs in Nederhorst den Berg. (1994) € 2,50
Petersburg – Een verdwenen buitenplaats. (1996) € 3,00
Nederhorst den Berg Speciaal. (2001) € 3,00
Religieus Erfgoed – Geloven in monumenten. (2005) € 5,00
De Willibrordkerk door de eeuwen heen. (2008); uitverkocht*)
Historische Canon van Nederhorst den Berg. (2009); uitverkocht*)
Parochie H. Maria Hemelvaart – Nederhorst den Berg en Nigtevecht 1811-2011. (2011) € 5,00
Levensboek – Doot ende begraven. (2016) € 5,00
De Adellijke Stichting van Nederhorst den Berg in de vroege Middeleeuwen. (2021) € 5,00

WERINON:

Losse nummers. (indien voorradig) € 3,00

Boeken:

Nederhorst den Berg tijdens de oorlog. *Willy van Deutekom e.a.* (1986) € 1,00
Om het vriespunt – 100 Jaar IJclub Nederhorst den Berg 1902-2002. *Jan Baar.* (2002) € 5,00
Warinschool 1881-1981 – Honderd jaar Christelijk Onderwijs te Nederhorst den Berg. (1981) € 2,50
Nederhorst den Berg – Tussen Vecht en Eem. (1993) € 7,00
De Brug – Een eeuw wijzer. (1999) € 1,00
Het gemeentehuis van Nederhorst den Berg. *W.J. v. Deutekom/J. Jansen.* (1984) € 1,00

DVD:

Nederhorst den Berg anno 2001. € 10,00
Nederhorst den Berg 1965. € 10,00
Nederhorst den Berg door de jaren heen. € 10,00
De Willibrordkerk in ere hersteld. € 10,00

*) In te zie/te downloaden via de website: www.historischekring.nl

Streekarchief

Gooi en Vechtstreek (SAGV)

Bezoekadres:

Oude Enghweg 23, Hilversum.

Openingstijden: maandag en
dinsdag 9.00 uur-17.00 uur.

Informatie: telefoon 035-6292646
en www.gooienvechthistorisch.nl

db
dunnebier

www.dunnebier.nl

Nieuw Walden 6
1394 PB Nederhorst den Berg
0294 – 256 200
info@dunnebier.nl

Nederhorst den Berg

Historische Kring

